

1876 Osmanlı Devleti – Sırbistan, Karadağ Savaşı ve İstanbul (Tersane) Konferansı (23 Aralık 1876-20 Ocak 1877)

Sırbistan ve Karadağ Temmuz 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Savaş, Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile sona ermiş; savaştan sonra İstanbul (Tersane) Konferansı toplanmıştır. Konferansın çalışmalarına başladığı gün, Osmanlı Devleti meşrutiyeti ilan ederek azınlıkların sorunlarını mecliste çözebileceğini, dolayısıyla konferansa gerek kalmadığını göstermek istemiştir. Fakat büyük devletlerin temsilcileri görüşmeleri sonlandırmamışlar; Osmanlı Devleti ise konferans kararlarını kabul etmemiştir.

Londra Protokolü:

İstanbul Konferansı'na katılan büyük devletler Balkan sorunu ile ilgili olarak Londra'da toplanarak 31 Mart 1877 tarihinde bir protokol imzalamışlar fakat Osmanlı Devleti bu protokolü tanımadığını duyurmuştur.

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Londra Protokolünü kabul etmemesini gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne savaş açmış, Osmanlı Devleti savaşta mağlup olmuştur.

Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878) ve Berlin Kongresi (13 Haziran-13 Temmuz 1878)

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya Avusturya-Macaristan ve İngiltere büyük tepki göstermiş; bunun üzerine antlaşmayı yeniden gözden geçirmek için Berlin'de bir kongrenin toplanmasına karar verilmiştir. Berlin Kongresi sonucunda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti önemli miktarda toprak kaybetmiş, Balkanlar, Doğu Anadolu, Girit gibi yerlerde ıslahat yapmak ve bu ıslahatları büyük Avrupa devletlerine bildirmeyi taahhüt etmiş, Ermeni sorunu, Osmanlı-Rus anlaşmazlığı olmaktan çıkarak diğer büyük devletlerin müdahil olduğu bir konu haline almıştır.

Avusturya-Macaristan'ın Bosna- Hersek'i İşgali

Avusturya – Macaristan Berlin Antlaşmasıyla işgal ve yönetim hakkı kendisine verilen Bosna–Hersek' i 28 Temmuz 1878 tarihinden itibaren işgal etmeye başlamış, bu durum Rusya, Sırbistan ve Osmanlı Devleti'nin büyük tepkisine neden olmuştur.

Arnavutluk Ayaklanması

Berlin Antlaşmasında Goussinie ve Plava bölgelerinin Karadağ'a verilmesi üzerine Arnavutlar direnişine başlamış, Nisan 1880 tarihinde Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti Vermiş Vadisini Karadağ'a bırakmış fakat Arnavutlar direniş geçerek buna da engel olmuşlardır. Berlin Antlaşmasını imzalayan devletler arasında Karadağ ve Yunanistan sorunlarını ele almak üzere Haziran 1880'de Berlin'de görüşme yapılmış; Karadağ'a, Goussinie ve Plava yerine Dulcigno verilmiştir. Kararı beğenmeyen Arnavutların Dulcigno bölgesine asker göndermeleri üzerine Osmanlı Devleti 1880 yılının Kasım ayında Dulcigno'yu Arnavutlardan alarak Karadağ'a teslim etmiştir.

Yunanistan'ın Toprak Talebi

Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Yunanistan'ın toprak talepleriyle ilgili bu devletle müzakereye davet edilmiş ve uzlaşmadıkları takdirde büyük devletlerin arabuluculuğuna başvurmaları istenmiştir. Kongreden sonra taraflar arasında birkaç konferans tertip edildikten sonra İkinci İstanbul Konferansı'nda Tesalya'nın büyük bir kısmı ile Larissa Yunanistan'a verilirken, halkı Müslüman olan Yanya ve Meçöve Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.

Fransa'nın Tunus'u İşgali

Tunus'un Osmanlı Devletine bağlılığı XIX. yüzyıla gelindiğinde görüntüden ibaret kalmıştı. Tunus ülkeyi yöneten "Bey'in" mutlak yönetimindeydi ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik olarak İngiltere, Fransa ve İtalya'nın etkisi altına girmişti. 1881 yılı Nisan ayında Cezayir'deki Fransız birlikleri, Tunus'a girerek, ülkeyi işgale başlamış; Tunus Beyi ise 12 Mayıs 1881'de Bardo Antlaşması'nı imzalayıp işgali kabul etmiştir.

İngiltere'nin Mısır'ı İşgali

Mısır, özerk bir devlet gibi ise de hukuken Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan bir toprak parçasıydı. İngiltere Mısır'ı yöneten Hidivlerin borçlarına karşılık Mısır maliyesini büyük oranda kontrolüne almıştır. Ülkede her geçen gün artan İngiliz etkisi Arap milliyetçilerin ayaklanmasına

neden olmuş; İngiltere de bunu gerekçe göstererek Eylül 1882 tarihinden itibaren Mısır'ı işgal etmiştir.

Doğu Rumeli Krizi

1878 Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli, Osmanlı egemenliğinde özerk bir eyalet statüsü kazanmıştır. Rusya sonraki günlerde Bulgaristan ve Doğu Rumeli'yi birleşmeleri yönünde kışkırtmış, Osmanlı Devleti Berlin Konferansından sonra bölgeye asker sokmak isteyince Doğu Rumeli halkı ayaklanmış; kriz Rusya'nın arabuluculuğu ile sona ermiştir.

Bölgede ikinci kriz Eylül 1885 tarihinde Filibe'de başlayan isyanla ortaya çıkmış, Bulgaristan Prensi Battenberg Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi unvanını kullanarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edildiğini ilân etmiştir. Büyük devletlerin duruma müdahalesiyle konuyu görüşmek için İstanbul'da bir konferans toplanmıştır. Bu arada Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan arasında 1 Şubat 1886'da imzalanan antlaşma ile Battenberg, aynı zamanda Doğu Rumeli Valisi olarak kabul edilmiş; böylece, Doğu Rumeli ve Bulgaristan, Battenberg'in şahsında birleşmiştir. Buna rağmen Bulgaristan ile Doğu Rumeli vilâyetinin birleşmesi hukuken gerçekleşmemiş; Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan ve Doğu Rumeli hakkındaki hükümleri geçerliliğin koruma devam etmiştir.

Yunanistan'ın Yeni Toprak Talepleri ve Girit Ayaklanması

Osmanlı Devleti, Girit'e 1868 tarihinde birtakım haklar vermiş; Berlin Antlaşması'nda 1868 Nizamnamesine göre ıslahat yapılması ve Osmanlı Devleti'nin büyük devletlere yaptığı ıslahatlarla ilgili bilgi vermesi esası getirilmiştir. Adada 1878 yılında yeni bir isyan başlamış; Osmanlı Devleti, Halepa Anlaşması ile Girit'in özerkliğini pekiştirecek haklar vermiştir. Yunanistan 1886 yılında Girit, Epir ve Makedonya'yı topraklarına katmak için harekete geçmiş; bu teşebbüs Osmanlı Devleti ve büyük devletlerin müdahaleleriyle engellenmiştir. Osmanlı Devleti, 1889 yılında Girit halkının başlattığı isyan üzerine Halepa Anlaşması'nın birçok hükmünü feshedip 1890 yılında isyanı bastırmıştır. 1895 yılında adada yeni bir ayaklanma çıkmış; Osmanlı Devleti, Rumlara bazı haklarını iade etmiştir. Büyük devletler, bu süreçte Girit için bir reform tasarısı hazırlamışlar; Osmanlı Devleti 1896 yılında bu tasarıyı kabul edip Halepa Anlaşması tekrar yürürlüğe sokmuştur.

1897 Osmanlı Devleti-Yunanistan Savaşı

1897 yılında Girit'i işgal edemeyen Yunanistan aynı yıl Osmanlı Devleti'ne saldırınca Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş ilân etmiştir. Savaş Osmanlı ordularının üstünlüğü ile sona ermiş; taraflar büyük devletlerin arabuluculuğu ile İstanbul'da barış antlaşması imzalanmıştır. 1898 yılı Eylül ayında Hanya'da karışıklıklar başlamış; İngiltere Osmanlı Devleti'nin adadan askerlerini çekmesini ve adanın İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın ortak işgaline bırakılmasını istemiştir. Bunun üzerine, Osmanlı Devleti Girit'i boşaltmış; Prens Yorgi Girit'e vali olarak atanmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti'nin Girit ile fiili bağları kopmuş; ada ile Yunanistan aynı ailenin hükümlerine altında fiilen birleşmiştir.

Ermeni Sorunu ve Ermeni Olayları

Ermeni sorunu aktif olarak, 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşında Rusya'nın, Doğu Anadolu'daki bazı şehirleri işgal ederek, bu şehirlerde yaşayan Ermenileri bağımsızlık için kışkırtmasıyla başlamıştır. Rusya, savaştan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin yaşadıkları yerlerde gerekli ıslahatları yapması ve Ermenilerin güvenliğini sağlamasına dair bir hüküm koymuştur. Berlin Konferansı'nda mesele yine gündeme gelmiş; antlaşmaya göre, Osmanlı Devletinin Ermeniler için mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatlar yapması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte meseleye Ermeniler lehine İngiltere de taraf olmuştur. Ermeniler XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurdukları derneklerle teşkilatlanmışlar ve Osmanlı Devleti topraklarında onlarca ayaklanma çıkarmışlardır.

Makedonya Sorunu

Makedonya, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında rekabete sahne olmuştur. Bulgaristan Berlin Antlaşması ile kaybettiği bölgeyi tekrar kendisine bağlamak için büyük çaba gösterirken, Yunanistan ve Sırbistan da bölgeyi kışkırtmaya devam etmişlerdir. Bulgaristan 1899 yılı Ocak ayında Osmanlı Devleti'nden bölgeye özerklik vermesini isterken, Osmanlı Devleti, 1902 yılı Kasım ayında "Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimat" yayınlamış fakat bu da bölgedeki karışıklıkları bitirememiştir. Bu süreçte duruma Avusturya-Macaristan ve Rusya müdahil olup Osmanlı Devleti'nin de kabul ettiği Mürzsteg Programını hazırlamışlar fakat bölgedeki karışıklıklar Balkan Savaşları ve sonrasında da devam etmiştir.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i İlhakı

Reval görüşmelerinde İngiltere'nin boğazlar konusunda kendisini serbest bıraktığı sonucunu çıkararak Rusya, bu durumu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na da kabul ettirmek istemiştir. Bu çerçevede iki ülke dışişleri bakanları 1908 yılı Eylül ayında Buchlau'da bir dizi görüşme gerçekleştirmiş; Avusturya-Macaristan bu sözlü anlaşmaya dayanarak 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i resmen ilhak etmiştir.

Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi

Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik olan Bulgaristan 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir. Osmanlı Devleti bunun Berlin Antlaşmasına aykırı olduğunu bildirip büyük devletlerin inisiyatif almalarını istemiş; bu gerçekleşmeyince Osmanlı Devleti Bulgaristan ile imzaladığı iki

antlaşma ile bu devletin bağımsızlığını tanımıştır.

Girit Olayları

Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir bölge haline gelen Girit, II. Meşrutiyetin ilanından sonra yeniden bir sorun haline gelmiş; Girit Meclisi adayı Yunanistan'a ilhak ettiğini ilan etmiştir. Osmanlı Devleti kararı tanımamış; büyük devletler ise kararı tanımamakla beraber 1909 yılı temmuz ayında adadaki askerlerini geri çekmişlerdir. Osmanlı Devleti ile Yunanistan bu mesele yüzünden karşı karşıya gelmiş fakat büyük devletlerin müdahalesi krizin daha da derinleşmesini engellemiştir. Yunanistan'da yaşanan iç karışıklıklar, adanın Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden tamamen çıkmasını önlemiştir.

Trablusgarp Savaşı:

İtalya, 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne yirmi dört saat içinde cevaplanmak üzere bir ultimatom vermiş; akabinde de Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmiştir. Osmanlı Hükümeti İtalyan donanması Ege Denizi'nde üstün durumda olduğu için savaş başladıktan sonra bölgeye asker ve malzeme nakledelememiş; bu nedenle, Trablusgarp'taki direnişi gönüllü olarak bölgeye giden Türk subaylarının yerli halkı örgütlemesi stratejisi üzerine kurmuştur. Trablusgarp Savaşı devam ederken Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmişlerdir. Osmanlı Devleti bunun üzerine İtalya ile 18 Ekim 1912 tarihinde Ouchy Antlaşması'nı imzalamış; antlaşmaya göre Trablusgarp İtalya'ya verilmiştir.

Balkan Savaşları

Balkanlarda XX. Yüzyılın başlarında Sırbistan, Makedonya üzerinden Ege Denizi'ne çıkmayı, Bulgarlar Ayastefanos Antlaşması ile elde ettikleri sınırlara ulaşmayı, Yunanistan ise, Megalo Idea'yı gerçekleştirip Makedonya'nın Ege kıyıları, bütün Ege adaları ve Girit'i ele geçirmek istiyordu. Birinci Balkan Savaşı, Karadağ'ın 1912 yılı Ekim ayında Osmanlı devletine savaş açmasıyla başlamış ve Osmanlı ordularının Balkan devletleri karşısında yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Barış görüşmeleri, 13 Aralık 1912 tarihinde Londra Konferansı ile başlamış; barış antlaşması ise 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanmıştır. Bununla birlikte, 17 Aralık 1913 tarihinden itibaren büyük devletlerin Londra'daki büyükelçileri arasında da bir konferans başlamış, "Elçiler Konferansı" 29 Temmuz 1913'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmiştir.

Londra Antlaşması'nın kararları Balkan devletlerinin aralarında büyük ihtilaflar çıkmasına neden olmuş; Yunanistan, Sırbistan ve Romanya Balkanlarda dengenin Bulgaristan lehine bozulduğunu iddia etmişlerdir. Bu devletlerle Bulgaristan arasında İkinci Balkan Savaşı başlamış; Osmanlı Devleti de durumu fırsat bilip 25 Temmuz Edirne'yi Bulgarlardan kurtarmıştır. Bulgaristan'ın yenilgisi üzerine, 10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması imzalanmış; Osmanlı Devleti ise Bulgaristan ile İstanbul Antlaşmasını, Yunanistan ile Atina Antlaşmasını imzalamıştır.

Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası

Osmanlı Devleti 1791-1878 yılları arası Rus tehdidine karşı İngiltere ile yakınlaşarak denge politikası sürdürmüştür; 1878-1918 yılları arası ise Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya ile yakın ilişkiler kurarak denge politikasını devam ettirmiştir.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçmesinden sonra Osmanlı Devleti yeni bir dayanak aramış, Almanya'nın II. Wilhelm ile değişen dış politikası, Osmanlı Devleti için Almanya'yı yeni bir denge unsuru yapmıştır. Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki yakınlaşma II. Abdülhamit döneminde gelişmeye başlarken İttihat ve Terakki Partisi döneminde oldukça ilerlemiş; İngiltere'den boşalan yeri Almanya almaya başlamış yani Almanya denge politikasında Osmanlı Devleti'nin tek dayanağı olmuştur. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar devam etmiş; savaşın hemen başında iki ülke yakın ilişkilerini bir ittifak antlaşmasıyla desteklemişlerdir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile birlikte İttifak Bloku'nda savaşmış; 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesiyle savaştan çekilmiştir. İtilaf Devletlerinin savaş sonrası yeni dünya düzenini ve sınırlarını oluşturdukları Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da başlamış ve mağlup devletlere imzalatılacak barış antlaşmaları burada görüşülüp hazırlanmış fakat Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları konusunda İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılığı yaşandığı için Paris Barış Konferansı devam ederken ortaya bir barış antlaşması taslağı çıkmamıştır. İtilaf devletleri bu konuyu aralarında bir süre daha müzakere etmişler ve neticede Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşmasını imzalamışlardır.

Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası

Mücadele döneminde Türk dış politikasının temel hedefi ulusal bağımsızlığın kazanılmasıydı. 1919-1923 yılları arası Misak-ı Millî sınırları içerisinde millî ve bağımsız bir devlet kurmak için büyük bir mücadele verilmiş; dış politika da bu mücadelenin en önemli unsurlarından biri olmuştur.

Sovyet Rusya ile İlişkiler

Millî Mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ilişkileri Osmanlı Devleti-Rusya ilişkilerine nazaran oldukça olumlu bir seyir takip etmiş; taraflar arasında birçok alanda iş birliği gerçekleşmiştir.

İngiltere-Fransa ve İtalya İle İlişkiler

TBMM Hükümet ile İtilaf Devletleri arasında ilk resmi temas Londra Konferansı ile gerçekleşmiştir. İtalya II. İnönü Savaşının Ankara Hükümeti tarafından kazanılması üzerine 1921 yılı haziran ayından itibaren Anadolu'daki kuvvetlerini geri çekmeye başlamıştır. Fransa ise Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılması üzerine, Ankara Hükümeti ile 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşmasını imzalamış; bu antlaşma ile Fransa TBMM Hükümetini resmen tanımış, taraflar arasındaki savaş hali resmen sona ermiştir.

Afganistan İle İlişkiler

1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına Yusuf Kemal Bey ve Doktor Rıza Nur, Sovyet Rusya ile bir antlaşma imzalamak üzere Moskova'ya gitmişlerdi. Türk heyeti bir taraftan Ruslarla görüşmeleri sürdürürken diğer taraftan o günlerde SSCB ile bir ittifak antlaşması imzalamak üzere orada bulunan Afganistan heyeti ile görüşmelere başlamış ve taraflar arasında 1 Mart 1921 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalanmıştır.

1922 Yılında Türk Dış Politikası

1922 yılı başında TBMM Hükümetinin öncelikli düşüncesi Yunan işgal kuvvetlerini Batı Anadolu'dan ve Trakya'dan çıkarmak ve Misak-ı Millî esaslarına göre barışı sağlamaktı. Mustafa Kemal Paşa, bunu askeri bir harekâta başvurmaksızın diplomasiye devreye sokarak gerçekleştirmek istemiş, diplomasi kanalları işlemedince 30 Ağustos'ta Başkomutanlık Meydan Muharebesinin kazanılması ile Batı Anadolu'nun Yunan kuvvetlerinden temizlenmiştir.

Mudanya Konferansı ve Mütarekesi

TBMM Hükümetini Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın temsil ettiği Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922 tarihinde başlamış; 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla neticelenmiş, taraflar arasında ateşkes ilan edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması

Mudanya Mütarekesinin imzalanmasından sonra TBMM Hükümeti ve İtilaf Devletleri nihai barış antlaşmasının imzalanması konusuna yoğunlaşmışlar; neticede barış görüşmeleri için İsviçre'nin Lozan kentinde bir konferans toplanmasına karar verilmiştir.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde başlamış, taraflar arasında kapitülasyonlar ve Osmanlı Devleti'nin dış borçları konularında uzlaşma sağlanamayınca görüşmeler 4 Şubat 1923 tarihinde kesilmiştir. İkinci kısım görüşmeler ise 23 Nisan 1923 tarihinde başlamış, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiştir.

1923-1930 Yılları Arası Türk Dış Politikası

1923-1930 yılları arası Türk Dış Politikası Millî Mücadelenin ve Lozan Antlaşmasının etkisi altında gelişmiş; dış politika uluslararası ilişkilerin genel seyrinden çok tek tek devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politikaya göre düzenlenmiştir.

Türkiye-İngiltere İlişkileri

Bu dönemde Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı en büyük sorun Musul'un statüsünün belirlenmesi olmuş; taraflar bu konuda anlaşamayınca mesele Milletler Cemiyetine intikal etmiştir. Milletler Cemiyeti Musul'u İngiltere'ye bırakan bir karar almış bu karar Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan 5 Haziran 1926 tarihli "Türk- Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması" ile teyit edilmiştir.

Türkiye-Fransa İlişkileri

1923-1930 devresinde Türkiye ile Fransa arasında, Türkiye'de eğitim veren Fransız okulları, Fransız bayraklı Lotus gemisi ve Türk bayraklı Bozkurt şilebinin 2 Ağustos 1926'da Midilli Adası açıklarında çarpışması ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçların durumu önemli sorunlar olarak ortaya çıkmış ve taraflar arasındaki müzakerelerle çözülmüştür.

Türkiye-İtalya İlişkileri

İtalya'da Benito Mussolini'nin 1922 yılında iktidara gelmesiyle İtalya revizyonist ve sömürgeci politikalara yönelmiş; bu durum Türkiye İtalya ilişkilerini oldukça olumsuz etkilemiş, Türkiye, Akdeniz başta olmak üzere bu devletin politikalarını yakından takip etmiştir.

Türkiye-Yunanistan İlişkileri

1923-1930 yılları arası Türk-Yunan ilişkileri mübadele sorunu gölgesinde devam etmiş, bu sorunun çözümünden sonra ilişkiler yakınlaşmaya ve gelişmeye başlamıştır.

Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri

Türkiye, Millî Mücadele döneminde işgalci güçlere karşı Sovyetler Birliği ile iş birliği yaparak 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşmasını imzalamış; Türkiye, Lozan Antlaşmasında çözülemeyen meseleler sebebiyle batılı ülkelerle ilişkilerinde temkinli hareket etmeye devam ettiğinden Türkiye-SSCB ilişkileri 1923 tarihinden sonra da genelde olumlu bir seyir takip etmiştir.

Türkiye'nin Doğu Devletleri İle İlişkileri

Türkiye Millî Mücadeleyi Misak-ı Millî çerçevesinde devam ettirmiş; dolayısıyla Arapların yaşadıkları bölgeler üzerinde herhangi bir iddiası olmamış, bu dönemde Afganistan, İran ve Irak ile ilişkilerin geliştirilmesi için önemli adımlar atılmıştır.

1930-1939 Yılları Arası Türk Dış Politikası

Türkiye 1930-1939 tarihleri arasında ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ve dünyada kurulan statükonun devamından yana olan anti-revizyonist devletlerle birlikte hareket etmiştir. Bu dönemde Türkiye, anti-revizyonist, barışçı ve diplomasiyi önceleyen bir dış politika takip etmiştir.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Üyeliği

Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası barışın korunması ve iş birliğinin sağlanması için kurulmuş bir örgüttü. Türkiye, 1920'lerin sonu 1930'ların başında Litvinov Protokolünü imzalayarak ve Cenevre Silahsızlanma Konferansına katılarak uluslararası iş birliğine açık ve taraftar olduğunu göstermiş; 9 Temmuz 1932 tarihinde ise Milletler Cemiyetinin üyelik davetine olumlu yanıt vererek bu örgüte üye olmuştur.

Türkiye'nin Balkan Devletleri İle İlişkileri ve Balkan Antantı

Bu dönemde Balkan Devletleri ile yakın ilişkiler geliştirilmiş; 9 Şubat 1934 tarihinde ise Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya bir araya gelerek Balkan Antantını kurmuşlardır.

Doğu Devletleri İle İlişkiler ve Sadabat Pakti

Türkiye'nin 1930'lu yıllarda İran, Afganistan ve Irak ile ilişkileri gelişerek devam ederken Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Ortadoğu'da saldırgan devletlere karşı caydırıcılık sağlamak amacıyla Sadabat Pakti kurulmuştur.

Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri

Sovyetler Birliği, 1930 yılından sonra anti-revizyonist politikalar takip eden Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkmaya başlamışsa da taraflar arasındaki iyi ilişkiler devam etmiştir.

Türkiye-Almanya İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Alman ilişkileri Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan iş birliğinin duygusallığı altında kalmakla birlikte normal siyasi ilişkilerden öteye gidememiştir. Almanya 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle revizyonist politikalar takip etmiş ve Türkiye'yi revizyonist devletler safına çekmeye çalışmıştır.

Türkiye- İtalya İlişkileri

İtalya'nın 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren revizyonist politikalar izlemeye başlaması Türkiye'yi rahatsız etmiş; bu da iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye, İtalya'nın 1936'da Habeşistan'ı işgal etmesini tasvip etmediği gibi Milletler Cemiyeti'nin bu ülkeye yönelik ambargo kararlarına da uymuş; İngiltere'nin öncülüğünde oluşturulan Akdeniz İttifakına katılmış, Nyon Konferansında da Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın tezlerini destekleyerek Akdeniz'in güvenliğini ne kadar önemseydiğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Türkiye- İngiltere İlişkileri

Musul meselesinin 1926 yılında çözülmesinden sonra Türkiye-İngiltere ilişkileri dostane olmamakla birlikte normal bir seyir takip etmiş; ilişkiler önce İtalya'nın ve sonra da Almanya'nın Orta Doğu'da siyasi ve ekonomik etkilerini artırma gayretleri karşısında istikrarlı bir şekilde ilerlemiştir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Antlaşmasında Boğazlar bölgesi silahtan arındırılmış ve boğazlardan geçişi düzenlemek ve denetlemek için bir Uluslararası Boğazlar Komisyonu kurulmuştu. Türkiye kendisi için bu olumsuz durumu o günün şartlarında kabul etmişse de 1930'ların ikinci yarısında boğazlar için yeni bir statü belirlemek ve bu bağlamda Türkiye'nin güvenliğini tam olarak sağlamak için bir konferansın toplanmasını istemiştir. İsviçre'nin Montrö kentinde, 22 Haziran-20 Temmuz 1936 tarihleri arasında toplanan Montrö Boğazlar Konferansı sonucu 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış, sözleşme ile boğazlar Türkiye'nin kontrolüne bırakılmıştır.

Türkiye-Fransa İlişkileri ve Hatay Meselesi

Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkiler, Osmanlı Devleti'nden intikal eden borçlar meselesinin 1933 yılında kesin bir çözüme kavuşturulmasından sonra normal ve dostane bir seviyeye gelmişti. 1930'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye-Fransa ilişkilerini etkileyen en önemli olay Hatay meselesi olmuş; sorun Hatay'ın 29 Haziran 1939'da meclisinin oybirliğiyle aldığı kararla Türkiye'ye katılma kararı almasıyla Türkiye lehine sonuçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılına kadar savaş dışı kalmış ancak bilinen ve teknik olarak yanlış kanının aksine tarafsız kalmamış fakat uzun süre savaş dışı kalmıştır.

1939-1945 Yılları Arası Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nda uzun süre savaş dışı kalan Türkiye bu zaman zarfında gerek Mihver devletleri gerekse de Müttefik Devletlerin savaşa girmesi konusunda ağır baskılarıyla karşı karşıya kalmış; özellikle müttefik devletlerden gelen baskılara savaş hazır olmadığını ve güvenliğini gerekçe göstererek uzun süre direnmiştir.

Müttefiklerin Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'na Dâhil Etme Girişimleri

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılması gerekliliği savaş boyunca Müttefik Devletlerin aralarında gerçekleştirdikleri konferanslarda birçok kez gündeme gelmiş; ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill katıldıkları Casablanca Konferansında Türkiye'yi savaşa katılmaya ikna etmenin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. İngiltere Başbakanı Churchill, Casablanca Konferansı'ndan sonra Adana'ya gelmiş ve Cumhurbaşkanı İnönü ile Türkiye'nin savaşa girmesi konusunu görüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı devam ederken Türkiye'nin savaşa girmesi gerekliliğinin tartışıldığı bir diğer konferans da Moskova Konferansı olmuştur.

Moskova Konferansı'nda alınan kararın Türkiye'ye iletilmesi görevi İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'e verilmiş; Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemenciğlu ile Kahire'de bir araya gelmiştir. Birinci Kahire Konferansı olarak adlandırılan görüşmelerde Eden, Moskova Konferansı'nda gündeme geldiği üzere Türkiye'nin savaşa katılmasını istemiştir. ABD, SSCB ve İngiltere liderlerinin bir araya geldikleri Tahran Konferansı'nda da Türkiye'nin savaşa girmesi konusu tartışılmış; Moskova Konferansında olduğu gibi Türkiye'nin yıl sonuna kadar savaşa katılmaya ikna edilmesine karar verilmiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill Kahire'de bir dizi görüşme gerçekleştirmişler; görüşmelerde Türkiye'nin savaşa girmesi konusunu tartışılmıştır. Türkiye 1944 yılının ikinci yarısından itibaren Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin belli olması ve Müttefik Devletlerin yoğun baskısı üzerine 2 Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ilişkilerini kesmiştir.

Yalta Konferansı ve Türkiye'nin Savaşa Girmesi

1945 yılı başı itibarıyla savaşı kazanacakları artık kesinleşen Müttefik Devletler savaş sonrası kurulacak düzen ile ilgili olarak Yalta'da bir araya gelmişlerdir. Churchill, Stalin ve Roosevelt arasında yapılan görüşmelerde Türkiye'yi ilgilendiren konular da gündeme gelmiş; Stalin Montrö Sözleşmesi'nin değişmesi gerektiğini ifade etmiş fakat ABD ve İngiltere bu konuda SSCB'ye tam destek vermemişlerdir.

Türkiye Yalta Konferansı'ndan sonra 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş, 28 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Deklarasyonuna imza atmış; bu kararla 25 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Francisco Konferansında Birleşmiş Milletler kurucu üyesi olmuştur. SSCB, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesi talebini Potsdam Konferansında da gündeme getirmiş, ABD ve İngiltere sözleşmenin Türkiye ile ayrı ayrı yapılacak görüşmelerle değiştirilmesini isteyerek SSCB'nin tezlerine tam anlamıyla teslim olmamışlardır.

SOĞUK SAVAŞ

Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmış ve Avrupa'nın yıkımına neden olmuştur. Büyük güçler arasında Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri öne çıkmış, ancak çıkarları sıklıkla çatışmıştır. Sovyetler, savaş sonrası düzenin kurulmasında etkili olmaya çalışırken, ABD ulusal güvenliği için stratejik önlemler almıştır. Büyük güçler arasındaki çekişmeler, özellikle Almanya'nın bölünmesi ve NATO'nun kurulması gibi olaylarla devam etmiştir. Orta Doğu ve Asya'da da Soğuk Savaş'ın etkileri görülmüş, Kore Savaşı gibi çatışmalar yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın en gergin dönemlerinden biri Küba Füze Krizi'dir, ancak sonrasında bir yumuşama dönemi başlamıştır. Ancak, 1970'lerden itibaren uluslararası gelişmeler ve ekonomik olumsuzluklarla birlikte Soğuk Savaş'ta yeni gerginlikler yaşanmıştır. Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ve ABD'nin buna tepkisi, 1980'lerde gerginliğin artmasına neden olmuştur. Sovyet ekonomisinin zayıflaması ve Gorbaçov'un reform politikaları, Soğuk Savaş'ın sonunu getirmiştir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş resmi olarak sona ermiştir.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ŞEKİLLENDİREN TEMEL FAKTÖRLER

Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Soğuk Savaş döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı olaylar ve yaşanan gelişmeler, ülkenin jeopolitik konumu ve stratejik önemi bağlamında ele alınmalıdır. Anadolu ve Boğazlar gibi tarihsel olarak pek çok medeniyetin ve devletin ilgisini çeken stratejik bir coğrafyada yer alan Türkiye, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine bağlandığı bir noktada bulunmaktadır. Özellikle Asya ile Avrupa arasındaki ulaşımın Türkiye üzerinden sağlanması, ülkenin jeopolitik değerini vurgular. Mackinder'in tanımına uygun olarak Türkiye, stratejik önemi olan bölgelere yakınlığı sebebiyle "Mihver" bir ülke konumundadır. Basra Körfezi, Hazar Havzası ve Karadeniz gibi kritik bölgelere olan yakınlığı, Türkiye'yi jeopolitik olarak önemli kılar. Aynı zamanda, Türkiye'nin Avrasya'nın jeopolitiği üzerinde etkili bir "Kenar Kuşağı" üzerinde yer alması, ülkenin stratejik ve jeopolitik değerini artırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi çatışma bölgelerine komşu olması nedeniyle stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu, ülkenin sadece bu bölgelerdeki çatışmalardan etkilenmekle kalmayıp aynı zamanda bu bölgeleri etkileyebilecek bir konumda olmasını sağlar. Bu durum, Türkiye'nin jeostratejik bir aktör olarak önemli bir rol oynamasına olanak tanır. Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihsel ve güncel bağlamda uluslararası ilişkilerde stratejik bir aktör olarak rol oynamasını sağlamaktadır.

SSCB Talepleri

Soğuk Savaş döneminde, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik talepleri Potsdam Konferansı'ndan itibaren ortaya çıkmıştır. SSCB, Boğazlar üzerinde hak iddia ederek üs talebinde bulunmuş ve Kars ile Ardahan'ın kendisine verilmesini önermiştir. Potsdam Kararları gereği ABD, SSCB ve İngiltere, Boğazlar konusundaki görüşlerini Türk hükümetine iletmekle yükümlüdür. ABD, ticaret gemilerinin Karadeniz'e serbest geçişini içeren tam serbesti notasını Türkiye'ye ilk ileten ülke olmuştur; İngiltere de benzer bir nota göndermiştir. SSCB ise taleplerini bir yıl sonra iletmeyi tercih etmiştir. 1925'te imzalanan Türk-Sovyet tarafsızlık paktının SSCB tarafından 1945'te feshedilmesi nedeniyle Türk-Sovyet ilişkileri soğuk bir seyir izlemiştir. 1945'te İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Sovyet kitabevini tahrip etmesi, ilişkilerde gerilimi artıran bir olay olmuştur. Kâzım Karabekir'in Boğazlar ve Kars'ın stratejik önemini vurgulayan bir konuşma yapmasının ardından Moskova gazetelerinde, Gürcü bir profesörün Türkiye'nin belirli bölgelerini Gürcistan'a devredilmesi önerisi yayımlanmıştır. 1946'da SSCB'nin Türkiye'ye gönderdiği nota, ticaret gemilerinin serbest geçişi, Karadeniz'e kıyaslı olan ülkelerin savaş gemilerine geçiş serbestisi gibi beş temel ilkeyi içermiştir. Bu nota, açıkça Boğazların kontrolünü ele geçirme isteğini ortaya koymaktadır. ABD ve İngiltere, Sovyet taleplerine uymadıklarını ve asla kabul etmeyeceklerini bildiren notalar göndermiştir. Türkiye ise SSCB'nin taleplerini reddetmiş ve Boğazlar konusunda taviz verilmeyeceğini belirten bir nota vermiştir. Ancak, bu duruma çözüm bulunması amacıyla bir konferans düzenlenmemiştir.

NATO Üyeliği

ABD, 1950'de Çin-SSCB ittifakının ardından Sovyetleri çevreleme (containment) politikası izleyerek Kore Savaşı'yla ulusal güvenlik anlayışını gözden geçirdi. NATO'ya Türkiye'nin katılımı, ABD'nin SSCB'ye yakın coğrafyalarda stratejik üs edinme çabalarının bir parçası olmuştur. Truman Doktrini ve

Marshall Planı ile Türkiye'ye maddi ve iktisadi yardım yapılmıştır; bu da SSCB'nin etkisini azaltmayı amaçlamaktaydı. Türkiye, NATO'ya girmenin avantajlarından yararlanmayı hedefleyerek 1950'de başvuruda bulundu. İlk başvuru reddedilmiştir, ancak ikinci başvuruda Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik önemini vurgulayan bir konuşma yapılmıştır. Türkiye, ABD'nin Akdeniz Paketi önerisini NATO için bir adım olarak değerlendirmekteydi, ancak ABD Genelkurmay Başkanı'nın Türkiye'nin ABD çıkarları için önemli olmadığı yönündeki görüşleri, Türkiye'nin NATO dışında bir seçenek düşünmemesine neden olmuştur. Ancak ABD'nin hava üssü talepleri ve Türkiye'nin stratejik değeri, Truman'ın olumlu bakmasına yol açmıştır. İngiltere'nin endişelerine rağmen, 1952'de Türkiye tam üye olarak NATO'ya katıldı.

Bağlantısızlar Grubu ile İlişkiler

II. Dünya Savaşı sonrasında emperyalist devletlerin idaresi altındaki sömürgelerin uluslaşma ve bağımsızlık mücadelesi, 19. yüzyılda başlayan bir sürecin sonucudur. Bu süreç, siyasal bağımlılık, ırksal eşitsizlik ve ekonomik sömürüye maruz kalan ulusların, 20. yüzyılın ikinci yarısında ulusal bir bilinçle haklarını talep etmeye başlamasıyla şekillenmiştir. Liberal kavramlar, özellikle özgürlük, eşitlik ve self determinasyon, bu bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, "Bağlantısızlar" olarak bilinen ülkeler, Avrupa devletleri ve süper güçler arasındaki siyasi çekişmelerden uzak durarak, açlık ve sömürüye karşı ortak bir duruş sergilemişlerdir. Bağlantısızlar, 1950'lerden 1990'lara kadar tarih boyunca önemli bir rol oynamışlardır. Bu ülkeler, Soğuk Savaş döneminde her iki blokla da ilişki kurmaktan kaçınıp, daha çok az gelişmiş ülkeler arasındaki iş birliğine odaklanmışlardır. 1958'de yapılan I. Bağımsız Afrika Ülkeleri Konferansı'nda alınan kararlar, bağlantısızlık politikasının benimsenmesini göstermiştir. Türkiye'nin Bağlantısızlarla ilişkisi, NATO üyeliği sonrasında zorlu bir dönemden geçmiştir. 1960'ların ortalarına kadar Batı yanlısı olan Türkiye, daha sonra Bağlantısızlarla ilişkilerini geliştirmiştir. Ancak, 1965'te Kıbrıs'a müdahale hakkını reddeden bir kararda Bağlantısızlar tarafından dışlanmıştır. Zaman içinde Türkiye'nin Bağlantısızlarla benzer oy kullanma eğiliminde değişiklikler olmuş, özellikle 70'lerde bu oran artmıştır. Türkiye'nin Bağlantısızlarla ilişkisi, 1970'lerden sonra tek taraflı girişimlerle artırılmaya çalışılmış, ancak sürdürülebilir politikalar oluşturulamamıştır. Örneğin, Namibya konusundaki çabalar ve Rodezya'daki yardımlar bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye'nin Bağlantısızlarla ilişkileri, bölgesel sorunlara odaklanarak ve benzer oy kullanma oranlarını artırarak şekillenmiştir.

SOĞUK SAVAŞIN BİTİŞİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden Sovyet baskısı ortadan kalkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, dış ilişkilerini ve askeri ittifaklarını özellikle kuzeyden gelebilecek potansiyel saldırılara karşı bir savunma çizgisi üzerine odaklamıştır. Ancak Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte, Türkiye'nin Batı güvenlik düzeninde stratejik önemini yitirdiği ve gelecekteki ittifak ilişkilerinin olumsuz etkilenebileceği endişeleri ortaya çıkmıştır. Körfez Krizi sırasında, Türkiye'nin jeopolitik değeri, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu Avrasya'ya olan jeostratejik yakınlığının artmasıyla birlikte yeniden önem kazanmıştır. Türkiye, ABD'ye tam destek vererek Batılı devletlere, stratejik bir öneme sahip olduğunu hatırlatmış ve Körfez Krizi sırasında ortaya çıkan olumsuz ekonomik ve politik sonuçlara yönelik yaklaşımda liderlik yapmıştır. Ayrıca, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan yeni devletlere demokratik, laik siyasi sistem ve liberal ekonomiye geçiş konusundaki çabalarıyla Türkiye, bölgedeki bir model olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durum, bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletleri ve Balkanlardaki Müslüman halklar arasında Türkiye'nin öncü bir rol oynadığı tartışmalarına neden olmuştur. Öte yandan, Kafkasya ve Orta Asya'da SSCB'nin etkisini kaybetmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için Batı ülkelerinin Türkiye'ye destek verdiği düşünülmüştür. Bölgedeki doğalgaz ve petrol kaynaklarının önem kazanmasıyla birlikte, ABD ve Türkiye'nin çıkarları bu kaynakların ulaştırılması için güzergâh sorunlarında örtüşmüştür. Bu dönemde, Türkiye'nin dış politika açısından önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Tarihsel Arka Plan

Türk-Amerikan ilişkileri tarihsel olarak 18. yüzyılda ABD'nin uluslararası alanda devlet olarak tanınması ile başlar; Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanır. Bilindiği gibi, Amerika Kıtası'nın 1492 yılı sonrasında hızla başlayan sömürgeleştirme tarihinde Avrupalılar kıtayı baştan aşağı kontrol altına almış; 1775–1783 yılları arasında kıtada bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Boston'da 13. kolonide başlayan bu bağımsızlık hareketi sonrasında 1783 yılı itibari ile ayaklanma; Büyük Britanya'nın, Kuzey Amerika kolonilerini kaybetmesi ile sonuçlanmış ve uluslararası alanda Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığı resmen kabul edilmiştir.

ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasında ilk dönem ilişkiler iktisadi ve hukuki bağlamlarda gelişmiştir. ABD, 1823 yılında Monroe Doktrini'nin ilanı akabinde ile bir izolasyon politikası takip etmiştir. Böylece Avrupa siyasetinden uzak kalmıştır. Fakat ABD açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun "doğunun anahtarı" olarak gördüğü için Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkileri ticari alanda önem kazanmıştır. ABD ve Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri, ABD'nin Akdeniz Bölgesi'nde ticaret yapan yurttaşlarını korumak ve onlara birtakım ayrıcalıklar sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti ile başlattığı yakın ilişkiler ekseninde şekillenmeye başlamıştır. Nitekim artan ilişkiler bir süre sonra iki devlet arasında uluslararası bir antlaşmanın imzalanması ile devam etmiştir. 7 Mayıs 1830 tarihinde iki ülke arasında dokuz maddeden oluşan "Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması" imzalanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının akabinde ise iki ülke ilişkilerinde bir süre duraklama yaşanmıştır. Savaşın ağır koşulları devletleri çok farklı bir yöne sevk etmiştir. 1912 yılında ABD başkanı olan Woodrow Wilson, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağı ön görüşü ile o dönemde İstanbul'a bir büyükelçi atamayı bile kabul etmemiştir. Daha sonra İstanbul Büyükelçiliğine atanan Morgenthau, Birinci Dünya Savaşı sürecinde ABD'nin tarafsızlık politikası kapsamında hareket etmiştir. Morgenthau'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun da savaşa katılmaması noktasında telkinde bulunma girişimine ABD yönetimi tepki göstermiş ve kendisinden siyasi bir girişimde bulunmamasını istemiştir.

I. Dünya Savaşı akabinde imparatorlukların parçalandığı ve uluslararası sistemin yapısında önemli bir dönüşümün başladığı bir süreç yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonucu uluslararası alandaki aktörler ve yapı değişime uğramıştır. Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versay Antlaşması sonrasında oluşan uluslararası düzen gerek Orta Doğu gerekse Avrupa'da geçici bir barış ortamı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Kurtuluş Savaşı döneminde, ABD etkisinin tamamen yok olduğu söylenemez. Öyle ki Sivas Kongresi'nde Amerikan Mandasının en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bir diğer konu ise SSCB ve Türkiye ilişkileri noktasında, ABD'nin tutumudur. 1925 yılında Sovyetler ve Türkiye arasında imzalanan bir "Dostluk ve Tarafsızlık" Paketi 1929 yılında sona erecekken, bir protokol ile antlaşmanın süresi uzatılmıştır. ABD her ne kadar infirâd (izolasyon) politikası takip ediyor olsa da bu uzatmadan çok da memnun kalmamıştır.

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgali ile İkinci Dünya savaşına dönüşecek süreç başlamıştır. Başta Hitler Almanya'sı olmak üzere Mihver Devletlerin saldırgan tutumlarına ve yayılmacı politikasına karşı sürdürülen bu savaşta ABD bu kez taraf olarak yerini almıştır. Türkiye ise jeopolitik ve stratejik konumu nedeniyle II. Dünya Savaşı döneminde hem Mihver hem de Müttefik güçlerin kendi taraflarında savaşa dâhil etmek istedikleri kilit bir ülke olmuş ancak dış politikasını savaş dışı kalma yönünde şekillendirmiştir.

Japonya'nın gerçekleştirdiği saldırı sonrasında sürecin belirleyicisi konumuna gelen ABD, Mihver Devletler karşısında Müttefik tarafta yer almıştır. Türkiye ise en geç 1 Mart 1945'e kadar Mihver Devletlere savaş ilân etmiş olanların Birleşmiş Milletler (BM) kurucu üyesi olabileceğinin ilan edilmesi üzerine 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmiştir. Türkiye, savaş ilânını takiben MC'nin uluslararası alanda yerini alacak olan BM'nin kurucu üyesi ve ABD'nin müttefiki olmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesini takiben ABD ve SSCB arasında gerilim ortaya çıkış ve 1947 yılı itibari ile Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan ve SSCB'nin yıkılışına kadar devam edecek iki kutuplu sistem başlamıştır. Bu dönem içinde dünya Doğu ve Batı kutbu olarak ikiye ayrılırken siyasi, askeri, iktisadi ve ideolojik olarak büyük bir kırılma yaşanmıştır. Her kutup kendi içinde ittifaklar sistemi ile gücünü artırma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Türkiye kuzey komşusu SSCB'nin talepleri

ve baskıları nedeniyle Batı ile ilişkileri artırma yoluna girmiştir. 1947'de Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye ve Yunanistan'a mali yardım sağlamasıyla başlayan süreç, Marshall Planı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulması ile devam etmiştir. Kore Savaşı'nda Birleşmiş Milletler kapsamında aktif olarak yer alan Türkiye, gösterdiği askeri başarı akabinde 1952 yılında Yunanistan ile birlikte NATO'ya da üye olmuştur. Böylece ABD, SSCB karşısında başlattığı çevreleme politikası kapsamında Türkiye'yi de güvenlik ağıının bir parçası haline getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde Türk Amerikan ilişkilerinde ilk kırılma Küba Krizi ile yaşanacaktır. Amerikan hükümetinin her fırsatta, Küba'da Fidel Castro rejimini takip ettiği bu dönemde, yetkililer SSCB füzelerinin bölgede konuşlandığını fark etmiştir. Akabinde başlayan kriz sürecinde Küba'daki füzelerin sökülmesi karşılığında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi pazarlığı ile kriz aşılmıştır.

Olası bir nükleer savaşın önlenmesi için SSCB ve ABD arasında yapılan antlaşmanın ardından, 1962'nin aralık ayında Paris'te yapılan toplantıda Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılması kabul edilmiştir. Küba Krizi'nin ardından devletler détente (yumuşama) dönemine girerken, bu riskli politikanın ('brinkmanship') barışçı bir biçimde sona ermesi, Karşılıklı Kesin Yıkımın yaşanması olasılığını da gözler önüne sermiştir. Fakat Türkiye açısından bu dönem, ABD ile ilişkilerinde ve NATO güvenlik şemsiyesi altında güvensizlik sorunları ile karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuştur. Türkiye için Kıbrıs meselesi özellikle DP döneminde 1950'lerin ortalarından itibaren enosis hareketinin hız kazanmasıyla öne çıkarken; uluslararası bir mesele haline gelmesi ise Yunanistan'ın, BM taşımasıyla gerçekleşmiştir. Yunan terörist teşkilatı EOKA'nın, adada başlattığı şiddet olayları ile Yunan terörist teşkilatı EOKA'nın, adada başlattığı şiddet olayları ile İngiltere, Türk ve Yunan Hükümet temsilcilerini Londra'da bir konferansa davet etmiştir. Kıbrıs Meselesi Türk dış politikasının 1955–1960 arasındaki başlıca konusunu teşkil etmiştir. Zürih (Garanti) ve Londra Antlaşmaları ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantörü olmuşlardır. 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Anayasası yürürlüğe girmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

Ada'da Eoka tarafından şiddet olaylarının artması, Türkiye'nin müdahalesini zorunlu hale getirmiştir. Böylece Türkiye barış harekâtı kararı almış ve Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde ikinci kırılma da başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ile Türkiye NATO üyesi olmasına karşın, Yunanistan karşısında savunmasız ve yalnız bırakılmıştır. Türkiye de ABD'nin kullanımındaki İncirlik Üssü ve diğer üslerin kullanımını askıya almış ve TSK'ya devretmiştir

Türkiye'nin dış politikasında ABD ile yaşanan bu sorunlu dönem alternatif arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Dış politikada çok yönlülüğe evirilen Türkiye, başta SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir.

1970'ler itibari ile uluslararası alanda ve özellikle Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler Türkiye-ABD ilişkilerinde yeniden güvenlik odaklı bir yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Özellikle 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin yanı sıra, 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ile Orta Doğu'da krizler dönemi de başlamıştır. İran'ın etkisiyle Şii jeopolitiği de oluşmaya başlamıştır. 1980-1989 arasındaki Irak-İran Savaşı ile birlikte enerji kaynaklarına yönelik hâkimiyet mücadelesinin de ABD ve Türkiye ilişkilerine yansması olumlu olmuştur. Soğuk Savaşın bu son yıllarında ABD ve Türkiye ilişkileri Türk dış politikasında Batı ittifak gurubu içinde takip edilen politikalar çerçevesinde devam etmiştir.

Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin çöküşünün hemen ardından ABD'li politika yapımcılar için Türkiye'nin göreceli önemi azalmış gibi görülsede esasında Türkiye'nin rolü ve etkisi daha da artarak kendini göstermiştir. Her ne kadar bu dönemde SSCB olmasa da, SSCB sonrasında uluslararası alanda yaşanan bölgesel çatışmalar ve parçalanmalar gözle görülür derecede artmıştır. Bu durum, Türkiye'nin jeostratejik konumunun önemini bir kez daha göstermiştir. Türkiye özellikle ABD'nin muhtemel müdahalelerinde en önemli aktör olarak büyük ve etkili bir orduya sahip gücü ile NATO'nun önemi bir parçası olmayı sürdürmüştür. Türkiye'nin doğrudan savaşa katılmasa da ABD ile iş birliği yaptığı Birinci Körfez Savaşı da Türkiye'nin soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir aktör olarak kalacağını gösteren bir gelişme olmuştur.

Bu dönemde ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları ile gündeme taşınan uluslararası terörizm meselesi, hem Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası azalmak yerine artan önemine hem de Türk dış politikasındaki değişime ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Saldırıların ardından ABD, NATO anlaşmasının 5. maddesi uyarınca üye ülkelere Afganistan'a yönelik operasyona destek talep etmiş; talep üzerine TBMM'ye gelen Afganistan tezkeresi Ekim 2001'de kabul edilmiştir. Aralık 2001'de ise BM Güvenlik Konseyi bir Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) oluşturmaya karar vermiştir. 16 Ocak 2002'de İngiltere'nin liderliğinde göreve başlayan ISAF'a Türkiye de başından beri katkı sağlamış; İngiltere'nin ISAF'ın ilk döneminin sonunda liderliğini devretmesinin ardından Türkiye Haziran 2002-Şubat 2003 tarihleri arasında 1.300 personel ile hareketin ikinci dönemine liderlik etmiştir (Erem, 2021). Böylelikle, ABD için Türkiye'nin önemi bir kez daha artmıştır.

TARİHSEL ARKA PLAN

Rusya-Türkiye ilişkilerinin tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk-Rus ilişkilerinin tarihi incelendiğinde, iki devlet arası ilişkilerin bölgesel ve küresel rekabete dayalı olduğu görülmektedir. 19. yüzyıla kadar, Rusların Balkanlarda Panslavizm politikasını uygulama ve yayılma amacı, iki imparatorluk arasındaki ilişkileri belirlemiş ve konjonktürel gelişmeler nedeniyle savaşlar kaçınılmaz hale gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politik adımlarında ve yaklaşımlarında Batı ve Doğu kutupları içinde bir yer edinme politikası söz konusu olmuştur. Fakat özellikle SSCB'nin tehditkâr tutumları karşısında Türkiye, Batı ile ilişkilerine ağırlık vermiş ve ABD'nin başını çektiği Batı Bloğunda yer almıştır. Bu gelişme ile Türkiye, güvenlik odaklı endişelerini NATO üyeliği ile gidermiş; buna paralel olarak, NATO'nun ve dolayısı ile Batı'nın karşısında yer alan SSCB ile ilişkilerini sınırlı tutmuştur. **SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ (1990-2000)**

1991 yılına kadar SSCB, uluslararası sistemde önemli bir aktör konumuna sahip iken 1991 yılı sonrasında uluslararası sistemde SSCB'nin yerini Rusya Federasyonu almıştır.

1990'larda Türkiye-Rusya ilişkileri, 3 ana başlık çerçevesinde ilerletilmek istenmiştir: siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler ve terörle mücadele. 1999 yılından dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in Moskova'ya yaptığı ziyaret esnasında Boris Yeltsin'le görüşme sağlanamaması diplomatik açıdan sorun teşkil etmiştir. Fakat yine de iki ülke arasında "rekabet yerine iş birliği" anlayışına odaklanılmıştır.

Özellikle terör konusunun gündeme getirilmesi de önemlidir

Soğuk Savaş döneminde uluslararası siyasetin dinamikleri iki kutuplu yapının sınırlılıkları ile şekillenmekteyken Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde güvenlik başta olmak üzere pek çok alanda yeni yapılar ortaya çıkmıştır. 1990'lar bu açıdan ekonomiden siyasete, teknolojiden topluma yeni algıların, alanların, kavramların ve boyutların doğduğu bir dönem olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin Batılı kimliği, çok boyutlu bir dış politika ekseninde 1990'lar sonrasında yeniden konumlandırılmaya başlamıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin, SSCB'den bağımsızlıklarını kazanan ülkeler ve bölgeler ile ilişkileri de hızla öne çıkmıştır.

Sovyet sonrası dönemde, Orta Asya ve Kafkasya başta olmak üzere, Türkiye'nin dış politikasında bağımsızlığını yeni kazanan devletler ile ilişkiler öne çıkmaya başlamıştır. Elbette bu ülkeler ile ilişkilerin şekillenmesinde Rusya Federasyonu ile ilişkiler de önemli role sahip olacaktır. Bununla birlikte, dağılma sonrası ilk on yıl içinde Rusya Federasyonu, çok yönlü ve sancılı bir değişim-dönüşüm dönemi yaşamıştır. 1991-1999 yılları arasında Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı olan Boris Yeltsin dönemi, güç kaybının travmaları ile boğuşulan bir dönem olmuştur. Bu dönemde Rusya'da özellikle siyasi yapılanmada yaşanan sorunların yanı sıra, iktisadi (özellikle kapitalizme entegre olma) ve toplumsal sorunlar (alkolizm ve intihar oranlarındaki artış) öne çıkmıştır.

Yeltsin döneminde Rusya-Türkiye ilişkilerinde özellikle iktisadi ilişkilerin boyutu yavaş yavaş artarken siyasi ilişkilerin sistem bağlamında sınırlı olan doğası tam anlamı ile değişmemiştir. Bunun temel nedeni, Rusya'nın kendi yaşadığı iç sorunlar nedeni ile uluslararası alandaki etkisinin azalmasıdır. Yeltsin ile birlikte Rus dış politikasında "Yeni Batıcılar", Rusya'nın yaşadığı geçiş sürecinde önemli bir rol kazanmışlarsa da bu dönemde iç politikada Rusya'nın uluslararası alandaki yeri yeniden yorumlanmıştır. Özellikle Batı yanlısı politikaları eleştirilmeye başlanmış ve Yevgeny Primakov gibi devlet adamları, Batı ile ilişkilerin sorgulandığı yeni bir Rus dış politikası anlayışı ihtiyacını dile getirmiştir (Primakov, 2004).

Yeltsin iktidarına ve politikasına en fazla karşı koyan Avrasyacılar ise, 1992'den itibaren Atlantikçilere karşı dış politikada etkin rol almaya başlamış olup unutulmuş eski Sovyet coğrafyasına yeniden yönelme ihtiyacını dile getirmişlerdir. Bu anlamda 1993'te "Yakın Çevre" Doktrini'ni ilanı ile Rusya, Eski Sovyet coğrafyasında daha aktif bir politika ve Batı ile ilişkilerde de kendi çıkarlarını ön plana çıkararak bir iş birliğine öncelik vermeye başlamıştır.

Yakın çevre doktrini kapsamında Rusya, Orta Asya ülkelerine odaklanırken bu dönemde Türk dış politikasında da Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler önem kazanmıştır. Özellikle eğitim ve kültür alanında öne çıkan ilişkilerin ticari boyutu da değerlidir. Türkiye, bu dönemde Soğuk Savaş sürecinde Orta Asya ülkeleri ile sınırlı olan ilişkilerini geliştirmiştir. Elbette, Rusya'nın zayıflayan gücü ve dış politikada daha az aktif olması, Türkiye'nin Orta Asya politikasında manevra gücünü artırmıştır. Türkiye

özellikle TİKA ile bölgede önemli bir atılım sağlamıştır. Türkiye'nin bu dönemde artan ilişkilerinde 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terör saldırıları da önemli bir rol oynamıştır. Bu saldırı, Orta Asya'daki siyasi yapıyı farklılaştırırken aynı zamanda Afganistan'a gerçekleştirilen müdahale Türk diplomasisine fırsatlar sunmuştur. Türkiye, Orta Asya devletlerine askeri yardımlar yaparken, aynı zamanda ABD ile birlikte bölgede teröre karşı aktif bir mücadele içinde olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye, Rusya ile ilişkilerini sürdürürken, aynı zamanda, Orta Asya'da da aktif bir rol oynama fırsatı bulmuştur.

Bu dönem içinde Türkiye-Rusya sınırlı ilişkilerinin esas değişimi, 31 Aralık 1999 gecesi Boris Yeltsin'in bir anda ülke yönetimini dünyanın tanımadığı bir isim olan Vladimir Putin'e bırakması ile yaşanacaktır.

2000 YILI SONRASINDA TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

2000 yılı sonrası hem Rus hem de Türk dış politikası açısından yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Rusya Federasyonu'nda Birleşik Rusya Partisinin güçlendiği ve Vladimir Putin iktidarının başladığı bu süreçte; Türkiye'de de Adalet ve Kalkınma Partisi ile birlikte dış politikada değişimler başlamıştır. Bu durum, her iki aktörün de yer ve güç konumlarını sorgulayıp kendi lehlerine değiştirmeye çalıştığı bir süreci, uluslararası alanda yaşanan krizler ekseninde ortaya çıkarmıştır. Özellikle bu dönemde küresel terörizmin yanı sıra, Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı ve akabinde yaşanan kaotik süreç önemlidir. 11 Eylül 2001 terör saldırısı şüphesiz en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Saldırı sonrası ABD'nin teröre karşı savaş yaklaşımı hızla şekillenmiştir. Bu dönemde Rusya başta olmak üzere pek çok ülke ABD'nin uluslararası terörizm ile mücadelesine destek vermiştir. 2000 sonrasında Türkiye ve Rusya ilişkileri, dönem dönem gerilimlere sahne olsa da hiçbir zaman ilişkilerde kopma yaşanmamış; aksine bu dönem tarihsel olarak iş birliğinin derinleştiği bir dönem olmuştur. Bu açıdan Türkiye, 2000 sonrası dönemde tarafsız ve reel politik olarak Rusya ile ilişkilerini dikkatli değerlendiren bir aktör olmuştur. İkili ilişkilerde yeni dönemi şekillendiren temel metin, 16 Kasım 2001 tarihli Avrasya'da İş Birliği Eylem Planı ile İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa başlıklı belgedir. Bu belge ile iki ülke aralarındaki iş birliği, 1990'lardan farklı bir temele taşınmıştır. Bu dönem itibari ile siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler ve terörle mücadele başlıkları, ilişkilerin gündeminde üst sıralarda yer alırken esas değişim 2004 yılında Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Putin'in Türkiye ziyareti ile olmuştur. Bu, 32 yıl sonra en üst düzeyde gerçekleşen ziyarettir ki, sonrasında Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Bildiriyle birlikte enerji, finans ve güvenlik alanlarında altı iş birliği anlaşması imzalanmıştır. 1998 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Türkiye-Rusya dış ticaret hacmi önemli ölçüde daralmıştır. Ancak, 2000 yılından itibaren Türkiye-Rusya ticareti yeniden ivme kazanmış ve Türkiye enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'ndan karşılar hale gelmiştir. Üst Düzey İş Birliği Konseyi'nin (UDİK) 2010 yılında kurulmasını takiben ikili ilişkiler artmıştır. İki ülke arası ilişkilerde enerji konusu ağırlıklı hale gelmesi Türkiye'nin gelişen ekonomisi ve artan sanayi gücü ile ele alınmalıdır. Mersin-Akkuyu'da kurulması planlanan Türkiye'nin ilk nükleer santrali için çalışmalar 2004 yılında başlamış; Eylül 2008'de açılan ihaleye tek teklif veren ve ihaleyi kazanan şirket bir Rus şirketi olmuştur. İkili ilişkilerde enerji ile bağlantılı olarak ticari ilişkiler önemlidir. Türkiye'nin jeopolitik konumu özellikle Rus enerjisinin Avrupa'ya taşınması açısından önemli bir geçiş güzergâhı sunmaktadır. Nitekim, bu durum 2014 yılı itibari ile Rusya Ukrayna ilişkilerinde yaşanan kırıma sonrasında TürkAkım Projesinin hayata geçirilmesi ile kendini gösterecektir. Siyasi ilişkilerin tamamlayıcısı olarak okuyabileceğimiz ekonomik ilişkilerde Türkiye'nin ithalatında, Rusya Federasyonu 2023 yılında ilk sıradadır.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde bölgesel politikaların etkisi ve örgütlenmelerin rolü de unutulmamalıdır. Bu kapsamda en dikkat çeken örgüt şüphesiz Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinin savunma sanayisi alandaki yansımalarını da incelemek gerekmektedir. Bu alandaki en temel mesele, Türkiye'nin NATO üyesi olması ve bu çerçevede Rusya ile ilişkilerinin, özellikle de askeri teçhizat alımı konusunda, neden olduğu sorunlardır. ABD, NATO üyesi olmasına rağmen Türkiye'nin Patriot füze savunma sistemi alım talebini reddetmiştir. Bir anlamda satışların durdurulması ile Türkiye de kendi kalıcı sistemlerini kurma amacı ile ihale yoluna girmiştir. Böylece, Türkiye 2017 yılı nisan ayında S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi alım anlaşmasını Rusya imzalanmıştır. Ancak bu kez de ABD, 2019 yılında Türkiye'yi proje ortağı olduğu F-35 yeni nesil savaş uçaklarının üretim sürecinden çıkarmıştır (BBC,2024).

2000 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE VE RUSYA İLİŞKİLERİNDE BÖLGESEL ÇATIŞMALARIN ETKİSİ

Rusya'nın NATO/ABD Karşısında Orta Asya Politikası ve Gürcistan Müdahalesi Ekseninde Rusya-Türkiye İlişkileri

Rusya ve Türkiye ilişkilerinde 2000 sonrası dönemde en önemli konu, küresel güç mücadelesinde Rusya'nın yeniden Soğuk Savaş dönemindeki güçlü pozisyonuna kavuşma girişimleridir.

Rusya'nın, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında devletlerin de NATO ve AB gibi örgütler ile iş birliği konusunda hassas olduğu görülmektedir. Rusya Federasyonu, 2000 sonrası dönemde yakın çevresinde

Batı ve özellikle NATO'nun ilişkilerinin etkisinin artması karşısında 1990'lı yıllara nazaran daha sert bir politika benimsemeye başlamıştır. Gürcistan'da gerçekleşen Rus askeri müdahalesinde Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen yaklaşımlarını sürdürerek, SSCB'nin çöküşü sonrasında belirlenen sınırların korunması konusunda Batılı müttefiklerle ortak bir yaklaşıma sahip olmuştur.

Suriye Krizi ve Rusya-Türkiye İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkileri, Suriye Krizi özelinde, özellikle askeri anlamda, sorunların var olduğu bir alandır.

Kasım 2015 tarihinde Rusya'ya ait Su-24 tipi savaş uçağının sınır ihlali yapması nedeni ile Türk F-16'ları tarafından düşürülmesinin ardından, Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde gerilim hızla tırmanmıştır. Gergin seyreden Türk-Rus ilişkilerinde normalleşme ancak 2016 yılı itibari ile başlamıştır.

Türkiye, patriotlar konusunda Soğuk Savaş döneminde Küba Krizi'nde yaşadığı hayal kırıklığının benzerini yaşamış, ancak bu kez alternatifsiz kalmamıştır. Türkiye, 600 kilometre uzaklıktan tehdidi belirleyebilen, Rus yapımı S-400 hava savunma sistemlerini satın alma kararı almıştır. Kimi sorunlara rağmen Türkiye ve Rusya ilişkilerinde ortak uzlaşma alanları ortaya çıkmış ve hatta Türkiye savunma sanayi gibi önemli bir güvenlik meselesinde de Rusya ile anlaşma imzalamıştır.

Rusya-Ukrayna Krizi ve Rusya-Türkiye İlişkileri

Türkiye, Kırım meselesi konusunda net bir duruş sergileyerek uluslararası hukuk çerçevesinde Batı ile birlikte hareket etmiştir. Ancak bu durum, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen bir süreç yaratmamıştır.

Türkiye, NATO üyesi olmasına karşın, Batı'nın (Avrupa ülkeleri ve ABD'nin) Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı ve "özel askeri operasyon" adını verdiği girişime cevaben Rusya'ya karşı uyguladığı yatırımlara katılmamıştır. Bununla beraber, tıpkı Kırım da olduğu gibi, Türkiye sürecin uluslararası hukuk yönüne odaklanarak var olan sorunları açıkça dile getirmiştir.

AB ENTEGRASYON SÜRECİ

AB, yapısı ve işleyişi bakımından tarihte benzeri olmayan bir bütünleşme örneğidir. Birlik, 1945 sonrası Avrupası'nda baş gösteren üç temel ihtiyaçtan doğmuştur. Bu ihtiyaçlar; savaş sonrasında Avrupa ekonomilerini toparlamak, iç ve dış güvenliği sağlamak ve milliyetçiliğin oluşturduğu tehditler karşısında önlem almaktır. Söz konusu ihtiyaçlara atıfta bulunan Schuman Deklarasyonu, AB entegrasyonuna giden süreçte ilk adımdır. Günümüz Avrupa entegrasyonunun temelleri bu deklarasyona dayanmaktadır.

Schuman Deklarasyonu'nun ilanının ardından 1951'de "Fransa-Batı Almanya- İtalya-Belçika-Hollanda ve Lüksemburg" arasında imzalanan Paris Antlaşması'yla AKÇT kurulmuştur. Avrupa entegrasyon sürecine ilişkin ikinci önemli adım ise, 1957 tarihli Roma Antlaşması'yla AET ve EURATOM kurulmasıdır. 1965'te imzalanan Füzyon Antlaşması ile AKÇT, AET ve EURATOM için tek bir Konsey ve Komisyon oluşturulmuş, bu üç topluluk Avrupa Toplulukları adı altında anılmaya başlanmıştır.

1970'lere gelindiğinde Avrupa entegrasyon süreci için yaşanan en önemli gelişme, birinci genişleme dalgasıdır. "Danimarka, İrlanda, Britanya", 1973 yılında AT'ye katılmış, topluluk dokuz üyeye ulaşmıştır. Entegrasyon sürecine genişleme politikasıyla devam eden AT, 1980'lerde güneye doğru genişlemeyi sürdürmüş, 1981'de Yunanistan'ı, 1986'da Portekiz ve İspanya'yı bünyesine katmıştır. Avrupa'da ortak pazarın yaratılması sürecinin tamamlanmasına yönelik olarak 1986'da Avrupa Tek Senedi imzalanmıştır. 1990'lı yıllar ise AB entegrasyonu açısından köklü değişikliklerin yaşandığı yıllardır. SSCB'nin dağılması, Avrupa'nın siyasi yapısını tamamen değiştirmiştir. 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile topluluk AB adını almış, üç sütunlu (Avrupa Toplulukları-Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası-Adalet ve İçişleri) AB yapısı oluşturulmuştur. 1995'de AB'de, üçüncü genişleme dalgası yaşanmış ve "Avusturya, İsveç, Finlandiya" Birlik üyesi olmuştur.

1 Ocak 2002'de "Euro" tedavüle girmiş ve Euro bölgesini oluşturan 12 üye devletin eski para birimlerinin yerini almıştır. En büyük AB genişlemesi 2004 yılında yaşanmış, "Macaristan-Polonya-Çek Cumhuriyeti-Slovakya-Slovenya-Letonya-Litvanya-Estonya-Malta-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi" AB bünyesine dâhil olmuştur. 2007'de ise AB'nin üye sayısı Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla 27'ye ulaşmıştır. AB'nin son genişleme dalgası 2013'te Hırvatistan'ın Birliğe dâhil olmasıyla gerçekleşmiştir. 2013 yılı itibarıyla üye sayısı 28'e ulaşan AB'nin 2020 yılında gerçekleşen BREXIT ile üye sayısı 27'ye düşmüştür.

AB'nin antlaşmalar yoluyla derinleşme sürecindeki son önemli aşama, 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu antlaşma ile AB'nin daha etkili işleyen ve demokratik bir yapıya ulaştırılması ve Birliğin karar alma sürecindeki aksaklık ve tikanlıkların giderilmesi hedeflenmiştir. Lizbon Antlaşması ile siyasal bütünleşme süreci ivme kazanan AB'nin ekonomik ve siyasal sorunlarının her dönemde farklı bir kimliğe bürünerek varlığını sürdürdüğünü de belirtmek gerekir. Son yıllarda AB; 2008 küresel finans krizi, Orta Doğu ve Afrika'dan gelen düzensiz göçmen akını, BREXIT süreci, Covid-19 salgını, Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişi ve Rusya-Ukrayna Savaşı gibi uyumunu ve entegrasyonunu zorlayan bir dizi krizle boğuşmaktadır.

1959-1995: TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ/ GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GİDEN SÜREÇ

Avrupa Topluluklarından biri olan AET ile Türkiye arasında 1959'da ortaklık ilişkisi kurmayı amaçlayan müzakereler başlamıştır. Türkiye, 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin başvurusu, AET Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiş ve Türkiye ile AET arasında bir ortaklık anlaşması olan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Ankara Anlaşması, Türkiye-AB arasındaki ilişkilerin hukuksal temelini tesis etmektedir. Ankara Anlaşması yoluyla geliştirilen ortaklık hedefinde, üç ayrı süreç (hazırlık dönemi, geçiş dönemi, son dönem) öngörülmüştür. İlk dönem olan hazırlık dönemi boyunca Türkiye'den beklenen tek şey, ülke ekonomisini güçlendirmesi olmuştur. 21 Kasım 1970'de "Katma Protokol"ün imzalanmasıyla hazırlık dönemi sona ermiş, geçiş dönemi başlamıştır. Katma Protokol; malların, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımını, iktisadi politikaların uyumlu hale getirilmesini ve son dönem öncesinde gerçekleştirilmesi gerekli tüm hükümleri içermektedir.

1976 tarihine kadar Katma Protokol'den kaynaklanan tüm yükümlülükleri yerine getiren Türkiye, Kıbrıs Barış Harekâtı ve OPEC Petrol Krizi akabinde yaşanan ekonomik kriz dolayısıyla yükümlülüklerini tatbik etmede zorlanmıştır. 12 Eylül 1980'de, Türkiye'de askeri bir darbe yaşanmış ve AT ile tüm

ilişkiler beş yıl boyunca resmi olarak askıya alınmıştır. 1986'da ilişkilerin yeniden kurulmasının ardından Türkiye, 1987'de beklenmedik bir şekilde, tam üyelik başvurusu gerçekleştirmiştir. Bu süreçte kendi İç Pazar bütünleşmesini tamamlamaya çalışan AT, bünyesine yeni bir üye dâhil etmeye hazır olmadığını ve Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmak için siyasi, hukuki ve iktisadi yönlerden gelişmeye ihtiyacı olduğunu bildirmiştir.

1989'da AT Komisyonu'nun ilişkilerin "Ortaklık Anlaşması" çerçevesinde geliştirilmesi önerisi Türkiye tarafından olumlu karşılanmış ve Katma Protokol'de öngörülen şekilde Gümrük Birliği'nin 1995'te tamamlanması için gereken hazırlıklar başlatılmıştır. 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği yürürlüğe girmiş ve böylelikle Ortaklık İlişkinin son dönemine geçilmiştir. Bu aşamayla birlikte Türkiye, Birliğe tam üye olma noktasında önemli bir eşiği daha atlamıştır.

1996-2005: TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ/ REFORMİST ÇABALAR

Gümrük Birliği Anlaşması'ndan hemen sonra Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen önemli bir diğer gelişme, AB genişlemesine ilişkin adayların açıklandığı 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'dir. Zirve'de açıklanan listede aday ülke olarak Türkiye'nin adı geçmemektedir. Bu durum Türk kamuoyunda AB'nin çifte standart uyguladığı algısını yaratmış, Türk hükümeti Lüksemburg kararları karşısında AB ile olan ilişkilerin "siyasi boyutunu" askıya aldığını bildirmiştir. Lüksemburg Zirvesi'nden iki yıl sonra gerçekleştirilen 1999 tarihli Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu zirvede Türkiye'nin Birliğe adaylığı resmileşmiş ve diğer adaylarla eşit konumda sayılacağı kesin bir dille ifade edilmiştir.

Türkiye, AB'ye adaylığının resmileşmesinden sonra, üyelik müzakerelerinin başlaması için bir tarih verilmesi hususunda büyük çaba sarfetmiş ve reform çalışmalarına giderek hız kazandırmıştır. Özellikle siyasi kriterlerin karşılanmasına ilişkin uyum yasası paketleri ivedilikle Meclis'ten geçirilmiştir. 2002-2004 yılları arasında toplam sekiz "Uyum Paketi", 2001 ve 2004 yıllarında olmak üzere iki "Anayasa Paketi" Meclis'te kabul edilmiştir. Nihayetinde Türkiye, 2004'te gerçekleşen Brüksel Zirvesi'nde müzakere tarihi almayı başarabilmiştir. Tam üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması öngörülmüştür.

2005-2010: TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ/ ARTAN AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ

Katılım müzakereleri, sürecin ilk aşaması olan "tarama" ile başlamıştır. 20 Ekim 2005'de "Bilim ve Araştırma" başlığı özelinde başlayan tarama süreci 2006 yılında önemli bir krizle yavaşlamıştır. 2006'da Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden doğan sorumlulukları yerine getirmediğine ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bunun üzerine AB Bakanlar Konseyi 8 fasılda Türkiye ile olan müzakere sürecinin açılmaması yönünde karar almıştır. Bu gelişmeden sonra AB-Türkiye ilişkileri hiçbir zaman istenilen düzeye ulaşmayı başaramamıştır.

Almanya ve Fransa'da yaşanan iktidar değişimlerinin ardından Angela Merkel ve Nicolas Sarkozy'nin başa gelmesiyle müzakerelerin rafa kaldırılarak Türkiye-AB ilişkilerinin imtiyazlı ortaklık zemininde yürütülmesi hususu ciddi tartışmalar yaratmış; ilişkileri kronik kriz sarmalına sürüklemiştir. AB'ye üye ülkeler Türkiye'nin üyeliği konusundaki isteksizliğini açığa vururken, Türkiye tarafında da bir bitkinlik-bezginlik havası doğmuştur. 2006'da Kıbrıs tartışmalarıyla başlayan, Merkel-Sarkozy ikilisinin elinde şekillenen süreç ve bazı müzakere başlıklarına getirilen vetolar işi çıkmaza sürüklemiştir.

11 Eylül 2001 saldırılarından beri gündemde olan İslamofobi ve 2007 sonrası yaşanan finans kriziyle birlikte Avrupa şüpheciliğinin artması, AB karşıtı popülist sağ hareketlerin yükselişe geçmesi, Türkiye'nin üyeliğine yönelik desteği de iyice düşürmüştür. Hızlı genişlemeyle iniltili tutarlılığı ve istikrarı azalan AB'nin ana akım siyasetine sağ cepheden gelen eleştiriler ulusüstüçülüğü zayıflatırken, Türkiye ile ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Fransa, GKRY, Yunanistan gibi bazı üye ülkelerin siyasi engellemeleri ve Kıbrıs Sorununun çözümündeki tikanıklık nedeniyle müzakere süreci ipotek altına alınmıştır.

2011 SONRASI: AVRUPALILAŞMADAN UZAKLAŞMA

2005-2010 yılları arası dönemde Birliğin Türkiye'ye yönelik vetoları, askıya alınan fasıllar, çözüme kavuşturulamayan Kıbrıs Sorunu ve yeni ortaklık önerileri gibi anlaşmazlıklar dolayısıyla Türkiye, 2011 yılı itibariyle reform çalışmalarını durdurmuştur. Sarkozy'nin iktidardan düşmesi üzerine Türkiye-AB ilişkileri için umut veren bir gelişme yaşanmış, Mayıs 2012'de Avrupa Komisyonu ve Türkiye arasında "Pozitif Gündem" başlatılmıştır.

Pozitif Gündemin oluşturulmasıyla Türkiye-AB ilişkilerinde canlanma işaretlerinin görülmeye başlandığı bir dönemde yaşanan Gezi Parkı olayları ilişkilerin yeniden gerilmesine yol açmıştır. AB'deki mevcut olaylara yönelik yaygın kanı, Türk yetkililerin protesto eylemlerini yönetmekte başarısız olduğu ve protestolar sırasında aşırı güç kullanımının olayları istenmeyen bir noktaya taşıdığı yönünde olmuştur.

Arap Baharı sürecinin ve özellikle de 2015 yılında Suriye İç Savaşı'nın yol açtığı düzensiz göç akımlarının Türkiye-AB ilişkilerinde oldukça önemli yansımaları olmuştur. 29 Kasım 2015, 7 Mart 2016 ve 18 Mart 2016 Türkiye-AB Zirveleri çerçevesinde; üst düzey diyalogun güçlendirilmesi, müzakerelerin yeniden canlandırılması, Vize Serbestisi Diyalogu, göçü yönetmede yük paylaşımı,

Gümrük Birliği'nde güncelleme yapılması ve terörle mücadele konularında ilişkilerimiz açısından somut kararlar alınmıştır. Ancak pek çok konuda uygulamaya yönelik ilerleme sağlanamamıştır. O dönemde ilişkilere damgasını vuran önemli bir olay da 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimi olmuştur. Gezi Parkı olayları ile gerilemeye başlayan Türkiye-AB ilişkileri 2016'daki darbe girişimiyle kopma noktasına gelmiştir. Özellikle Birliğin darbe kalkışması akabinde Türkiye'nin yanında yer almayarak darbeyi cılız bir tonda kınaması ve darbe girişimi sonrası Türkiye'nin aldığı önlemleri sert bir üslupla eleştirmesi, bugün ilişkilerin kritik bir yol ayrımına girmesine yol açmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde karşılıklı güveni tekrardan tesis etmek amacıyla, 26 Mart 2018'de Varna Zirvesi düzenlenmiş, Zirve'de liderler, Türkiye-AB arasında iş birliğini kurulmasının önemini teyit ederek, Türkiye'nin adaylığını en üst seviyede vurgulamıştır. Ancak Haziran 2018'de yayınlanan Genel İşler Konseyi Sonuçlarında; "Türkiye'nin Birlik'ten uzaklaşmakta olduğu, müzakerelerin fiili anlamda durma noktasına geldiği, yeni fasıl açma ya da kapama hususunun düşünülmediği ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin görüşmelerin yapılmasının öngörülmediği" belirtilmiştir.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN SON GELİŞMELER

Son yıllarda, COVID-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna Savaşı ve iklim değişikliği Türkiye-AB arasındaki ilişkilerin seyrine etki eden belli başlı gelişmeler olmuştur. COVID-19, kısa vadede ilişkiler üzerinde doğrudan bir etki oluşturmuş olmasa da her iki tarafın da aralarında ekonomik toparlanmaya yönelik önemli iş birlikleri geliştirme çabaları dikkat çekmektedir. COVID-19 süreci boyunca AB üyesi ülkelere yönelik olarak Türkiye'nin izlediği yapıcı politikalar, AB ile olan mevcut gerilimi bir nebze azaltmış, bu durum ise AB'nin Aralık 2020'de yeni bir olumlu gündem önerisi ortaya atmasında etkili olmuştur.

Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı da Türkiye-AB ilişkileri açısından önem taşıyan bir gelişmedir. Bu savaş Türkiye'nin üyeliğinin Birlik entegrasyonu ve geleceği açısından önemini ortaya koymuştur. Türkiye'nin savaş sırasında üstlendiği arabuluculuk rolü, özellikle esir takası anlaşması ve tahıl mutabakatı gibi önemli konularda somut ve olumlu neticeler alınmasına neden olan müdahaleleri bir yandan uluslararası toplumun takdirini toplarken, bir yandan da Türkiye'nin küresel ve bölgesel sınamalardaki oyun değiştirici rolünü pekiştirmiştir.

COVID-19 pandemisi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası dönemde; Türkiye ve AB'nin özellikle sağlık, güvenlik, göç, sınır güvenliği ve ekonomi dâhil olmak üzere birçok alandaki sorunların çözüme kavuşturulması noktasında birlikte hareket etmesinin tekil çabalardan çok daha olumlu sonuçlar doğuracağı anlaşılmıştır.

Giriş

Türkiye ve Yunanistan, Ege kıyılarında benzer kültürlere sahip iki devlettir. Yunanistan, Fransız İhtilali'nin etkisiyle 1830'da Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmış, ardından Türkiye Cumhuriyeti ise Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını elde etmiştir. Bu bağımsızlık mücadeleleri, tarihsel çatışmalara neden olmuş ve günümüzde de ilişkilerde temkinli bir atmosfer oluşturmuştur. Balkan Savaşları ve Lozan Görüşmeleri gibi olaylar, Türk-Yunan ilişkilerini hukuki bir zemine oturmuş, ancak azınlık ve Patrikhane meseleleri gibi sorunlar zaman içinde tekrar gündeme gelmiştir. 1947 Paris Barış Antlaşması, Türk-Yunan ilişkilerine yeni bir boyut getirmiş ve Kıbrıs meselesi sorunlu bir konu haline gelmiştir. Ege Denizi'nden kaynaklanan sorunlar da gerilimi artırmıştır. Türk-Yunan ilişkileri genel olarak karmaşık ve sorunlu bir tarihle şekillenmiştir; her iki ülke de geçmiş anlaşmazlıkların etkisiyle günümüzde de karşılıklı temkinli bir tutum sergilemektedir.

Türk- Yunan İlişkilerine Genel Bakış

Türk-Yunan ilişkileri, tarihsel bir kısır döngü içinde seyreden bir iyileşme ve kötüleşme süreci olarak tanımlanabilir. Her iki ulus, birbirini tehdit veya düşman olarak algılamakta, bu algılar genellikle tarihsel bağlamdan kaynaklanmaktadır. Sorunlar genellikle güvenlik, siyaset ve ekonomi alanlarıyla temellendirilmiş olsa da asıl kaynak tarihsel kaygılardır ve tarih, ulusal kimliklerin yanı sıra dış politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Modern Türk-Yunan ilişkileri, 1821'de Yunanistan'ın Osmanlı egemenliğine son vermesiyle başlamıştır. Bu süreç, XIX. yüzyılın Büyük Güçleri tarafından desteklenen bir isyan olarak başlamıştır. Daha sonra, 1930'larda başlayan yakınlaşma süreci İtalya tehdidiyle pekişmiş, ancak II. Dünya Savaşı sürecinde kesintiye uğramıştır. İkinci işbirliği dönemi ise Sovyet tehdidi temelinde NATO çatısı altında gerçekleşmiştir. Tarihsel olarak, Türk-Yunan ilişkileri işbirliği yerine rekabet üzerine odaklanmıştır. Kıbrıs sorunu ortaya çıktıktan sonra, ilişkiler olumsuz bir yöne evrilmiş ve Ege Denizi'nde deniz sınırları, kıta sahanlığı ve diğer konularda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde azınlıkların hakları, sınır anlaşmazlıkları, Heybeliada Ruhban Okulu'nun statüsü gibi meseleler süreci etkilemiş, ancak her iki ülke silahlı çatışmalardan kaçınarak anlaşmazlıkları kontrol altında tutmayı başarmıştır. 1999'da başlayan yakınlaşma süreci, deprem felaketleri sonrası yardımlarla başlamış ve düşük politika konularında anlaşmalar içermiştir. Ancak son yıllarda, özellikle 2016'daki darbe girişimi sonrası yaşanan olaylar, Türk-Yunan ilişkilerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Özellikle 8 askerin iadesi, deniz alanlarının sınırlandırılması anlaşmaları, mülteci sorunu ve Ayasofya'nın statüsü gibi konularda somut adımlar atılmamış ve détente süreci olumsuz yönde etkilenmiştir.

Ege Denizi'nde Anlaşmazlıklar

Ege Denizi'nde yaşanan anlaşmazlıklar, Yunanistan ve Türkiye arasında uzun süredir devam eden çekişmelerin merkezinde yer alır. Bu ihtilafların temel nedenleri arasında Ege Denizi'ndeki adaların egemenlik hakları, deniz sınırlarının ve kıta sahanlığının belirlenmesi, karasularının genişliği, hava sahasının kontrolü ve Doğu Ege adalarının askerden arındırılmış statüsü konularındaki anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Ancak, taraflar çatışma alanlarını net bir şekilde belirleyememekte olup, Yunanistan, mevcut sorunlar arasında sadece kıta sahanlığı konusuna odaklanmaktadır. Bu bölgedeki anlaşmazlık, özellikle kıyıdaş devletler için kritik öneme sahip olan Ege Denizi'nin kontrolüyle doğrudan ilgilidir.

Ege Denizi'nde Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Sorunları

Kıta Sahanlığı Sorunu

Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 1958'de ortaya koyduğu ve 1964'te uygulamaya konulan kıta sahanlığı tanımının ardından uluslararası hukuktaki gelişmeler, Türkiye ile Yunanistan arasındaki mevcut ihtilaflara yeni bir boyut eklemiştir. Temelde, Türkiye ve Yunanistan'ın bu konuda anlaşmazlık yaşamalarının temel nedeni, kıta sahanlığı konusunda bir sınırlandırma anlaşmasının olmamasıdır. Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, kıta sahanlığını, kıyıya bitişik olan sualtı alanlarını ve adalara bitişik sualtı alanlarını tanımlamaktadır. Bu tanım, Türkiye ve Yunanistan arasında doğal kaynakları keşfetme arzusuyla yeni anlaşmazlıklara yol açmıştır. Yunanistan, Cenevre Sözleşmesi gereği Ege Denizi'ndeki doğal kaynakların işletilmesi konusunda haklar talep etmiş ve bu bağlamda petrol rezervlerinin bulunduğu bölgelere arama ruhsatları vermiştir. Türkiye ise, adaların kıta sahanlığına sahip olamayacağını savunarak, sınırlandırmanın eşit bir temelde yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. UAD'ye başvuru, 1976 ve 1987'deki gerilimler, Bern Mutabakatı ve Davos Süreci gibi girişimlerle çözüm arayışları yaşanmış, ancak kıta sahanlığı konusundaki anlaşmazlık siyasi ve hukuki olarak

çözümüne kavuşturulamamıştır. Günümüzde Türkiye ve Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı konusundaki anlaşmazlık devam etmektedir.

Karasularının Genişliği Sorunu

1923 tarihli Lozan Antlaşması, kıyıdaş devletlere üç deniz mili sınırı tanıyan ilkeleri belirlemiştir. Ancak, 1936'da Yunanistan tek taraflı olarak sınırını altı deniz miline çıkarmıştır. Türkiye, bu genişlemeyi düşmanlık olarak algılamamış ancak 1964'te Kıbrıs sorunu nedeniyle kendi sınırını altı deniz miline çıkarmıştır. 1960'ların sonlarına kadar her iki ülke de dostane ilişkiler sürdürmüş, ancak BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 1982'de onaylanmasıyla birlikte anlaşmazlık tırmanmıştır. Yunanistan on iki deniz mili sınırını desteklerken, Türkiye bunun otomatik ve evrensel bir tanımlama olmadığını savunmuştur. Her iki ülke de farklı tutumlar sergilemiştir. Yunanistan, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni desteklerken, Türkiye sınırların otomatik tanımlanabileceğine inanmamış ve Yunanistan'ın genişlemesini uluslararası hukuk ihlali olarak görmüştür. Gerginlik, kıta sahanlığı konusundaki krizle birlikte 1994'te tırmanmış ve Yunanistan'ın BMDHS'yi onaylamasının ardından Türkiye acil önlemler alma hakkını içeren bir bildiri kabul etmiştir. Ege Denizi'ndeki karasularının genişletilmesi konusunda anlaşmazlık devam etmektedir. Yunanistan, AB üyeliğinin avantajını kullanarak çatışmada uluslararası destek aramaktadır. Türkiye ise AB ile sınırlarının genişlemesine savaş nedeni olarak bakmakta ve bu durumun AB'yi de çatışmaya sürükleyebileceği endişesini taşımaktadır.

Ege Denizi'nde Egemenlik ve Tahkimat

Ege adalarının statüsüne dair birçok diplomatik anlaşmanın, özellikle Lozan Antlaşması (1923), Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936), ve Paris Barış Antlaşması (1947) gibi belgelerin, Türkiye ve Yunanistan arasında farklı yorumlanması sonucunda, adaların egemenlik durumu konusundaki anlaşmazlık devam etmektedir. Lozan Antlaşması'nın 6, 12 ve 15. maddeleri ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Ege adalarının egemenlik sınırlarını belirlemiştir. Ancak, bu belgelerin hükümleri Türkiye ve Yunanistan arasında çeşitli yorum farklılıklarına yol açmıştır. Yunanistan, üç milden daha uzakta kalan adaların tamamının kendisine ait olduğunu savunurken, Türkiye sadece belirli adaların Yunanistan'a bırakıldığını iddia etmektedir. Ayrıca, Türkiye, adalara ilişkin uluslararası anlaşmalarda adı geçmeyen ancak Türk egemenliğine ait olduğunu düşündüğü adaların Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olduğunu savunmaktadır. Adaların silahlandırılması da uzun süredir devam eden bir anlaşmazlık konusudur, özellikle On İki Ada'nın Yunanistan'a devredilmesi sonrasında yaşananlar bu konuyu daha da karmaşık hale getirmiştir. Türkiye ve Yunanistan, tarih boyunca adaların silahlandırılması ve tahkimatı konusunda farklı anlaşmazlıklara düşmüş, ancak bu konuda somut bir anlaşmaya varılamamıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin revize edilmesiyle birlikte Türkiye'nin adalardaki silahlandırma yetkisi artmış, bu durum ise Yunanistan ile arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirmiştir. Adaların egemenlik durumu ve silahlandırılmasına dair belirsizlik ve anlaşmazlıklar, özellikle Kardak adacıkları gibi ıssız adaların neden olduğu gerilimlerle devam etmiştir. Her iki ülke de provokasyonlardan kaçınmış, ancak Ege Denizi'nde yaşanan bu tür anlaşmazlıkların çözümü için net bir anlaşma sağlanamamıştır.

Kardak Krizi

Kardak Krizi, 25 Aralık 1995'te Figen Akat adlı bir Türk gemisinin Doğu Ege Denizi'nde karaya oturmasıyla başlamıştır. Bu olay, ada, adacık ve kayalıkların mülkiyeti konusundaki anlaşmazlıkların bir devamı niteliğinde olmuştur. Diplomasi sınırları içinde başlayan olay, medyanın müdahalesiyle hızla büyümüş, her iki ülke arasında karasuları ve egemenlik anlaşmazlıklarını içeren diplomatik notaların alışverişiyle resmi bir meseleye dönüşmüştür. Kriz, Yunanistan'ın kurtarma misyonunu askıya alması ve adacığın çevresinde bayrak çekme yarışmalarının yaşanmasıyla tırmanmıştır. Diplomatik baskılar ve uluslararası kaygılar sonucunda, ABD'nin gözetimi altında her iki ülke 1 Şubat 1996'da askerlerini geri çekmiş ve bayraklarını indirmiştir. Kriz, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların arttığı bir döneme denk gelmiş ve uluslararası kamuoyunu endişelendiren bir hal almıştır. Madrid Deklarasyonu, krizin ardından başlayan diplomatik çabalarda önemli bir rol oynamış ve iki ülke lideri arasında barışa olan karşılıklı bağlılığı ifade etmiştir. Ancak, ilişkilerde köklü bir değişiklik olmamış; gerginlik devam etmiştir.

Kıbrıs Adası'ndan Kaynaklı Sorunlar

Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Sorunu, Osmanlı döneminden itibaren geçirdiği tarihsel evrelerle Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen önemli bir konudur. Kıbrıs'ın stratejik konumu ve geçmişteki uluslararası güç dengeleri, Türkiye'nin barışçıl dış politikası ve Lozan Antlaşması gibi faktörler, adanın statüsünün Türkiye tarafından resmi olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Kıbrıs'ın İngiliz kontrolü sırasında, Türkiye ve Yunanistan arasında herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Ancak, 1950'lerin ortalarında Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkması, Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostane ilişkileri bozmuş ve Türkiye'nin aktif bir politika izlemesine yol açmıştır. 1955 ve 1959'da gerçekleşen konferanslar, Kıbrıs'ın geleceği üzerinde tartışmalara neden olmuştur. Nisan 1955'te EOKA'nın saldırıları ve Kıbrıs'ta toplumlar arası sorunların artması, Türkiye'nin dış politikasında bir değişikliğe sebep olmuştur. Türkiye, adanın

statüsünde değişiklik olması durumunda "Taksim"i desteklemiştir. 1959'daki Zürih ve Londra Konferansları, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantör güçler olarak belirlenmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak, 1963'te Kıbrıs Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan iç sorunlar ve Kıbrıs Rum tarafının Enosis çabaları, adadaki statükoyu bozmuştur. 1964, 1967 ve 1974 krizlerinde, Türkiye ve Yunanistan müdahalede bulunarak Kıbrıs'taki toplumlararası şiddeti önlemeye çalışmıştır. 1974'teki Türk müdahalesi, Kıbrıs'ta iki toplumlu ve iki bölgeli federasyon düzenlemesine dayalı federal bir devlet kurmayı amaçlayan müzakerelere sebep olmuştur. Ancak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) 1983'te tek taraflı olarak ilan edilmesi, BM tarafından hukuken geçersiz olarak kabul edilmiştir. Kıbrıs Sorunu, 1990'lı yıllardan itibaren AB üyeliği ve Birleşmiş Milletler çabaları boyutlarıyla devam etmiştir. 2004'te Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyeliği, sorunu daha da karmaşık hale getirmiş ve Annan Planı'nın başarısızlığına yol açmıştır. Sonuç olarak, Kıbrıs Sorunu Türk-Yunan ilişkileri, bölgesel siyaset ve uluslararası ilişkiler açısından önemli bir konu olmaya devam etmektedir.

Türkiye, tarihsel, coğrafik ve kültürel yakınlığını nedeniyle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bölge siyasetinde etkili bir aktör olmuştur. Türkiye, Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından bu yana bölgedeki ülkelerin ve bölgenin istikrar ve güvenliğini kendi istikrar ve güvenliği ile doğrudan ilişkilendiren bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında Türk dış politikasının iki temel sütun üzerinde inşa edildiği görülmektedir: Statükoculuk ve Batılılaşma.

Türk dış politikasının ana unsurlarını belirleyen bir diğer ilke ise Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık ve egemenlik anlayışı etrafında şekillenen "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesidir.

Soğuk Savaş Dönemi (1945-1990)

1950'lere kadar Orta Doğu sorunlarından uzak durmayı kendi güvenliği bağlamında tercih eden Türkiye, 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği tehdidi nedeniyle ulusal çıkarları bağlamında Batı taraftarlığına yönelmiştir. Türkiye ancak Batı ile ilişkilerinde sorunlarla karşılaştığında ya da umduğu değeri/yardıımı göremeyince dış politikasını çeşitlendirme çabasına girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türk dış politikasını şekillendiren en önemli gelişme Türkiye'nin 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi olmasıdır. Zira, Batı Bloğu ile ittifaka dahil olan Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında Batı'nın güç ve kabiliyetlerinden yararlanabilmek amacıyla kendi güvenliği ve bölgesel çıkarları ile Batı'nın bölgedeki çıkarlarını özdeşleştirmeye çalışmıştır. Söz konusu ortak çıkarlar çerçevesinde Türkiye, 1955 yılında karşılıklı güvenlik ve savunma örgütü olarak kurulan ve İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık'ın üye olduğu Bağdat Paketi'ne dahil olmuştur.

Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1991-2010)

İki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalktığı Soğuk Savaş sonrası dönemde, Ankara'nın bölgeye ilişkin politikası 'bölge merkezli' bir dış politika anlayışı ile şekillenmeye başlamıştır. Bu minvalde, 1990'lı yıllarından sonlarından itibaren Türk dış politikası dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile başlayan ve ülkenin dış politikasında "revizyon" olarak nitelendirilecek adımların atıldığı bir döneme girmiş olacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönem dikkate alındığında en önemli gelişmelerden birisini 1998 yılında Suriye ile imzalanan Adana Mutabakatı teşkil etmektedir. Mutabakat, Öcalan'ın Suriye'nin dışında olduğu ve bir daha asla ülkeye girmeyeceği, yurtdışındaki PKK unsurlarının Suriye'ye dönemeyeceği, ülke topraklarındaki PKK kamplarının bir daha kullanılmayacağı başta olmak üzere Türk dış politikasının güvenlik temelli kaygılarına yanıt veren önemli taahhütleri kapsamaktaydı.

1990'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde başlayan Orta Doğu Barış süreci ve 1993 yılında Oslo Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla Filistin Ulusal Yönetiminin (FUY) kurulması sağlanmıştır. İsrail Başbakanı İshak Rabin ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yaser Arafat'ın Oslo Antlaşmasına imza koyması, Ankara'nın 1997 yılında İsrail ile stratejik bağların güçlenmesinin önünü açması bakımından önem taşımaktadır.

Türk dış politika yapıcılarının, AKP'nin 2002'deki parlamento seçimleri sonrasında iktidara gelmesiyle birlikte Türk dış politikasının önceliklerini ve tercihlerini yeniden yapılandırmaya yönelmiştir. 2000'li yıllardan bu yana Türkiye bölgesel siyasette daha aktif olmaya başlamış ve bu çerçevede yeni dış politika stratejileri oluşturmuştur. Söz konusu yeni stratejiler kapsamında Türkiye pro-aktif bir dış politikayı desteklemeyi amaçlamış ve 'komşularla sıfır sorun' politikasını, yumuşak gücünü artırmayı ve bölgesel bir güç olarak yükselmeyi benimsemiştir.

Bu dönemde Türkiye, bölgesel çatışmaların sınırlarına yayılma etkilerini azaltarak geleneksel dış politikasını "komşularıyla sıfır sorun" anlayışıyla yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda yeni dış politika stratejisi, Türkiye'nin çevresinde sahip olduğu tarihi, kültürel, ideolojik ve coğrafi fırsatları değerlendirmek adına Türkiye'nin komşularının yeniden tanımlanması üzerine inşa edilmiştir.

2011 Sonrası Dönem

2011 yılında Arap Baharı'nın patlak vermesi ve tüm bölgeyi etkisi altına alan halk protestoları, Türk siyasi elitlerinin ODKA bölgesine ilişkin tercihlerini büyük oranda değiştirerek çeşitlendirmiştir. Müslüman Kardeşler'in halk tarafından seçilen lideri Muhammed Mursi'nin Temmuz 2013'teki darbeyle devrilmesi ve bir normalleşme döneminin ardından Suriye ile dönüşen ilişkiler, Türkiye'nin

bölgesel bir güç olarak hareket etmesini kısmen sınırlamıştır. Mısır'da Mursi'ni devrilmesi ve Abdül Fettah el-Sisi'nin iktidarı devralması Türkiye'nin Mısır'la ikili ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin 2009 Davos Zirvesi ve 2010 Mavi Marmara olaylarıyla sekteye uğramış olması Türkiye'nin Doğu Akdeniz Gaz Platformunda yer alması önünde bir engel oluşturmuştur.

Türkiye ve Mısır'ın ikili ilişkilerinin sekteye uğramasının sonuçlarından birisi de bölgede süregelen iki önemli mesele etrafındaki rekabetin artması olmuştur. Bu meselelerden ilki, Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan hidrokarbon yataklarına ilişkin deniz yetki alanı sınırlandırması üzerine oluşan yeni denklem, diğeri ise Libya'da süregelen savaş olmuştur. Mısır, BAE ve Rusya Halife Hafter'in Libya Ulusal Ordusu'nu desteklerken, Türkiye Libya'da BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin yanında yer almıştır.

2019 yılında Mısır'ın yanı sıra Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), İsrail, Yunanistan, İtalya, Ürdün ve Filistin Yönetimi'nin de dahil olduğu Doğu Akdeniz Gaz Forumu ilan edilmiştir. Bu girişime Türkiye, Libya ile 5 Aralık 2019 tarihinde imzaladığı Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına ilişkin Mutabakat Muhtırası ve Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırasını imzalayarak karşılık vermiştir. Bahse konu Muhtıralar 21 Aralık 2019 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır.

Değişen bölgesel denklemlerle ortaya çıkan sınırlamalar, Türkiye'nin dış politika hedeflerini dönüştürmesine zemin hazırlamıştır. 2011 yılında Arap Baharı'nın bölgeyi etkisi altına almasıyla, ayaklanmalar öncesinde ve sonrasında Türkiye, bölgedeki demokratikleşme hareketlerini teşvik eden yumuşak bir güç konumundaydı. NATO'nun Libya'ya müdahalesi, Mısır ve Tunus'taki iktidar değişiklikleri, Suriye'deki savaş ve Irak'ta devam eden istikrarsızlık, bölgedeki güvenlik temelli dinamikleri de etkilemiş; Türk dış politikası bu minvalde bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına odaklanmıştır. Bu noktada, Fırat Kalkanı Operasyonu, Barış Pınarı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı, Bahar Kalkanı Harekâtı gibi askeri operasyonlar, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı tehditler sonucu sert güce yönelmek zorunda kalışına örnek olarak gösterilebilir.

GİRİŞ

Asya-Pasifik Bölgesi, en geniş tanımı ile Asya kıtasının tamamını içine alacak şekilde ve Pasifik Okyanusu üzerindeki ada ülkelerini kapsayan çok geniş bir coğrafyayı temsil etmektedir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bölgeyi kuzeydoğu ve güneydoğu Asya ülkeleri ile Pasifik Okyanusu üzerindeki 30 ülkeyi kapsayacak şekilde tanımlamaktadır.

Bölgenin sahip olduğu ekonomik, beşerî, teknolojik ve askerî kapasite Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanlığının 2019 yılında bölgeye yönelik yeni bir strateji ilan etmesine yol açmış ve aktif bir dış politika yürütülmeye başlanmıştır.

KURULUŞTAN II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEME KADAR TÜRKİYE'NİN ASYA-PASİFİK POLİTİKASI (1923-1945)

1923 tarihi ile II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 arası dönem Kuzeydoğu ve Güneydoğu Asya'da bölgesel ve küresel emperyalizmin etkili olduğu, yükselmekte olan ulus bilinci ve milliyetçilikle nitelenen bir dönemdir. Bu dönemde bölge ülkeleri çoğunlukla coğrafi keşifler sonrasında bu ülkelere yerleşen Batılı sömürge yönetimleri altında bulunduğu için Türkiye bu ülkelerle karşılıklı doğrudan ilişki geliştirememiştir.

Çin İmparatorluğu'nun son hanedanı Qing Hanedanı 1911'de yıkılarak yerine Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden dönemde Çin Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik ilk girişimler 1927 yılında başlamış, Çin'in o dönemki başkenti Nanjing'de T.C. elçiliği 1929 yılında açılmıştır. 1934 yılında Dostluk Anlaşması imzalayan iki ülke arasındaki ilişkiler ancak 1945'te büyükelçilik seviyesine yükseltilebilmiştir.

1945'den sonra ise Çin'de milliyetçiler ile komünistler arasında bir iç savaş başlamış, bu savaş 1949 yılında komünist güçlerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Yenilen milliyetçi güçler Tayvan'a kaçarak Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'ni burada devam ettirmiş, ana karada ise 1949 yılında komünizme bağlı Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Çin'de devam eden Japon işgali ve sonrasındaki iç savaş yılları boyunca Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler süreklilik gösterememiştir.

Kuruluş yıllarında Türkiye'nin ikili diplomatik ilişkiler geliştirdiği bir diğer Asya ülkesi Japonya olmuştur. 1925 yılında Tokyo'da ilk Türk Konsolosluğu ve aynı yıl Türkiye'de Japonya Büyükelçiliği açılmıştır. 1936 yılında Tokyo'da açılan konsolosluk büyükelçilik olmuştur.

1941'de Japonya İngiltere ve ABD'ye karşı savaş açarak Pasifik Savaşı'nı başlatmıştır. II. Dünya Savaşı boyunca tarafsızlığını koruyarak savaş dışı kalan Türkiye, küresel gelişmeleri yakından takip etmiştir. Müttefik ülkelerin liderliğinde San Francisco Konferansı'na katılabilmek ve savaş sonrası düzen içerisinde yer alabilmek için Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN ASYA&PASİFİK POLİTİKASI (1945-1991)

II. Dünya Savaşı sonrasında iki süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB arasında ideoloji temelli bir rekabet başlamış ve bu kapsamda iki kutuplu bir uluslararası sistem oluşmuştur. SSCB liderliğinde yayılan komünist ideoloji ve Türkiye'nin bu yayılmayı bir tehdit olarak algılaması, Türk dış politikasının bu tehdide karşı ABD ve Batılı ülkelerin yanında yer alarak SSCB'yi dengeleme stratejisine yönelmesine yol açmıştır. Bu dengeleme politikası kapsamında Türkiye, Asya-Pasifik bölgesinde meydana gelen gelişmelere Batı ile ittifakı çerçevesinde gözlemleyerek politika üretmiştir. Türkiye de Batı Bloğunda yer alan bir ülke olarak Çin halkının meşru temsilcisi olarak Tayvan'daki milliyetçi Çin Cumhuriyeti'ni tanımış, Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurmamış, ilişkiler 1949-1971 yıllarında Soğuk Savaş'ın gölgesinde sürmüştür. Bu dönemde Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden biri Kore Savaşı'dır. Türkiye savaşa Batı bloğu ülkelerinin yanında katılmış ve Türk askeri Kore'de Çin askerleriyle karşı karşıya gelmiştir. Uluslararası sistemde başlayan yumuşama dönemi ve 1971 yılında ABD ve ÇHC arasında başlayan görüşmeler sonrasında, 1971 yılında Çin halkının meşru temsilcisi olarak BM'de Tayvan yerine Çin'in üye olmasına karar verilmiş, Tayvan'ın sahip olduğu statü feshedilmiştir.

Paris'te Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Hasan East Işık ile ÇHC'nin Paris Büyükelçisi Huang Zheng arasında yapılan görüşmeler sonucunda 5 Ağustos 1971 tarihinde imzalanan bildiriyle Türkiye, ÇHC'yi Çin halkının tek hukuki hükümeti olarak tanımış ve aynı gün Tayvan'ın Ankara'daki ve Türkiye'nin Taipei'deki büyükelçilikleri kapatılmıştır.

Savaş sonrasında Japonya, ulusal politika aracı olarak savaşa başvurmadan vazgeçmiş, anayasal

demokrasi ilkelerini onaylamış ve uluslararası sisteme 1952 yılında yürürlüğe giren San Francisco Antlaşması ile ABD'nin müttefiki olarak yeniden girmiştir (Kissinger, 2016: 208). Türkiye de Japonya'nın ABD müttefiki olmasından sonra 8 Eylül 1951'de Japonya'ya bir başkonsolos atanmış, 12 Mayıs 1952'de Tokyo'da yeniden büyükelçilik kurulmasına karar verilmiş ve ilişkiler normale dönmüştür. Üçüncü Dünya-Bağlantısızlar Hareketi ve Türkiye

1950 Kore Savaşı'nda Batılı ülkelere verdiği destek sonrasında 1952'de NATO'ya kabul edilen Türkiye, 1955 yılında Bağdat Paktı'na üye olmuştur. 1955'te Bandung Konferansı'na bu şartlar altında katılan Türkiye, ABD'nin ısrarıyla konferansa katıldığı gibi konferansta açıkça ABD'nin çıkarlarını savunarak tüm az gelişmiş ülkeleri küstürmüştür.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE VE ASYA İLE GELİŞEN İLİŞKİLER

Asya-Pasifik ülkeleri geniş iç pazar potansiyelleri, yabancı sermaye kaynağı haline gelmeleri ve iş birliğine dayalı büyüme modelleri sebebiyle Türk dış politikası için fırsatlar sunan birer aktör haline gelmişlerdir. Bölgenin giderek artan önemine paralel olarak Türkiye, "Asya-Pasifik bölgesine açılım politikası"nı uygulamaya koyarak 2019 Ağustos ayında "Yeniden Asya Girişimi"ni ilân etmiştir.

Türkiye'nin 2010 yılından bugüne kadar sırasıyla Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Güney Kore, Japonya, Malezya ve Singapur ile ilişkileri stratejik düzeye yükseltilmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2013 yılında ilan edilen Kuşak Yol İnisiyatifi, Türkiye'nin hem Çin ile hem de bölgenin diğer ülkeleriyle etkileşimini artırmak üzere desteklediği bir projedir. Kuşak Yol İnisiyatifi ile Pekin antik İpek Yolu'nu kara kuşağı ve deniz yolu ile yeniden canlandırmayı amaçlamakta, Çin'den başlayarak Avrupa'ya uzanan kesintisiz ulaştırma hatları, limanlar ve ekonomik koridorlar inşa etmeyi planlamaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz Kuşak ve Yol Girişimini "kazan-kazan" ilkesi çerçevesinde desteklemektedir.

Türkiye'nin Asya ülkeleri ile kara bağlantısını geliştirmek üzere 2015 yılında ilan ettiği Orta Koridor projesi, Kuşak Yol İnisiyatifi ile uyumlaştırılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de 18 Mart Çanakkale Köprüsü, Marmaray Projesi ve İstanbul Havalimanı gibi büyük çaplı ulaştırma projeleri hayata geçirilmiştir.

TARİHSEL ARKA PLAN

Osmanlı Döneminde Balkanlar

Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasına adım atması 1354 yılında Orhan Bey'in Gelibolu'yu fethetmesine kadar uzanmaktadır. I. Murat döneminde 1361 yılında Edirne'nin alınmasıyla şehir, Osmanlı Devleti'nin başkenti ilan edilmiştir. 1389 Kosova ve 1396 Niğbolu savaşlarında Haçlı ordularına karşı Osmanlı Devleti'nin galip olması, Fatih Sultan Mehmet'in 1463'te Bosna'yı fethetmesi ve 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı alması Türklerin Balkanlardaki varlığını kalıcı hale getirmiştir. Osmanlı Devleti, Balkanlar coğrafyasında köylünün yükünü hafifleten miri arazi sistemini getirmesiyle, devşirme sistemiyle bölge halklarının çocuklarını yönetimine dahil etmesiyle ve millet sistemiyle yerel halklara din, dil, eğitim ve hukuki konularda belirli bir özerklik sağlamasıyla kalıcılığını asırlar boyu sağlamıştır.

Balkanlarda Osmanlı İdaresinin Sona Ermesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683 yılında yaşadığı ağır yenilgisi Viyana bozgunu, Balkanlardaki varlığını sona erdirecek süreci başlatmıştır. 19. yüzyılda ise art arda toprak kayıpları yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali'nin etkisiyle Balkanlar bölgesindeki bağımsızlık isteklerini içeren milliyetçi ayaklanmalarla yüz yüze kalmıştır. Özellikle Avrupalı güçlerin ve Rusya'nın Panslavizm politikası kapsamında Balkan milletlerini kışkırtmaları, Balkanların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Sırbistan özerklik kazanırken Yunanistan bağımsız olmuştur. Son çeyreğinde ise 1877-1878 Osmanlı İmparatorluğu-Rusya (93 Harbi) Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsız olmuştur. 1912-1913 Balkan Savaşları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki 500 yılı aşkın süredir devam eden hâkimiyeti sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı da Balkan coğrafyasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan arasında başlamış; daha sonra savaşa İttifak devletleri olan Almanya, Osmanlı Devleti, Macaristan ve Bulgaristan da dâhil olurken İtilaf devletleri olarak da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya savaşa girmiştir. Savaşı İtilaf devletleri kazanmıştır. Savaşın sona ermesinde Balkan ülkelerin de bulunduğu mağlup ülkeler 1919'da Paris'te belirlenen hükümler çerçevesinde ağır yükümlülükler getiren çeşitli mağlubiyet antlaşmaları imzalamışlardır. Savaş bittiğinde yıkılan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının toprakları üzerinde Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye gibi küçük çapta ulus devletler kurulmuştur.

TÜRKİYE-BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

Cumhuriyet Döneminde Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri (1923-1938)

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasıyla Misak-i Milli sınırları içerisinde bağımsız bir devlet kurulabilmesi için 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşı başlamıştır. Savaşı Türklerin kazanmasıyla Yunanlılarla birlikte Fransa, İtalya ve İngiltere Türk topraklarını terk etmişlerdir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te kurulmasıyla yeni dış politika vizyonu Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Cumhuriyet kurulmadan önce de 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye'nin bağımsızlığı ve uluslararası alanda tanınırlığı imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıyla tescillenmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere 1923 yılından 1930 yılına kadar mübadele ve Patrikhane meselelerinden dolayı anlaşmazlık hakim olmuştur. 1930'lu yıllarda ise Başbakan İsmet İnönü'nün Yunanistan'ı ziyaret etmesi ve iki ülke arasında dostluk ve iş birliği antlaşmaları imzalanması ilişkilerde normalleşmeyi sağlamıştır. Dahası, 1930'lu yıllarda Almanya'da Nazi, İtalya'da Faşist yönetimlerinin Balkanlar bölgesinde toprak emellerinin bulunması ve yayılmayı amaçlamaları Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine yakınlaştırmıştır. Her iki devlet Yugoslavya ve Romanya'yı da yanlarına alarak 1934 yılında Balkan Antantını kurmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri (1939-1945)

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı'na Mihver güçler olarak İtalya ve Japonya'nın Müttefik kuvvetler olarak İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB'nin dâhil olmasıyla savaş geniş ölçekli bir alana sirayet etmiştir. Türkiye savaş süresince Almanya ve İtalya'nın Balkanlar bölgesindeki ülkeleri peşi sıra işgal etmelerinden ciddi manada güvenlik endişesi duymuştur. Savaşın sonuna doğru özellikle İngiltere ve SSCB çeşitli konferans ve görüşmelerle Türkiye'yi savaşa sokmaya çalışmışlardır. Çünkü Türkiye'nin savaşa girmesiyle Balkanlarda yeni bir cephe açılacak ve böylece Almanya askeri birliklerin bir kısmını buraya kaydırmak zorunda kalacaktı. Netice

olarak, SSCB'nin üzerindeki Alman askeri ağırlığı azalacaktı. Ancak İngiltere ve SSCB'nin Türkiye'ye savaş girme yönündeki baskıları Türkiye'yi bir kez daha güvenlik kaygılarına sevk etmiştir. Savaşın sonuna gelindiğinde ise Türkiye savaştan sonra kurulacak yeni uluslararası düzenin ilkelerinin belirleneceği San Francisco Konferansı'na katılabilmek ve Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olabilmek için savaş biterken Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri (1945-1991)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Sovyetler Birliği açıkça yayılmacı niyetlerini belli etmiştir. SSCB aralarında Balkan ülkelerinin de bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet tipi komünizme bağlı yönetimler kurulması için siyasi, ekonomik ve askeri müdahalelerde bulunmuştur. Diğer taraftan, SSCB, savaş sırasında işgal ettiği İran topraklarından çekilmemiş; Yunanistan'ın iç savaşında komünist gruplara aktif destek vermiştir. Dahası, SSCB, Türkiye'den Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'dan toprak talep etmiştir. Böylece ABD ve Batı'nın dâhil olduğu Batı Bloku ile SSCB ve uydu devletlerin dâhil olduğu Doğu Bloku olarak dünya iki kutba ayrılmış ve Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.

ABD de Sovyetler Birliği yayılmacılığını ve genişlemesini kontrol almak için siyasi ve ekonomik olarak 1947'de Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a 300 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardımda bulunmuştur. Aynı yıl içinde ise savaştan ağır hasar gören Avrupa ekonomilerini yeniden ayağa kaldırmak ve kalkındırmak için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesini içeren Marshall Planı devreye sokulmuştur. 1949 yılına gelindiğinde ise SSCB'yi çevrelemek için askeri güvenlik ve savunma örgütü NATO kurulmuştur. Türkiye de Yunanistan ile birlikte 1952 yılında NATO'ya katılmıştır. SSCB de buna karşılık 1947 yılında Doğu Avrupa ülkeleriyle ideolojik bağlarını sıkılaştırmak için Kominform'u kurmuştur. 1949 yılında ise bu ülkelerle ekonomik birliği amaçlayan COMECON kurulmuştur. 1955 yılında da askeri savunma ve güvenlik yapılanması olarak Varşova Paktı kurulmuştur. Balkanlarda Tito liderliğinde 1946 yılında Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya gibi 6 devletten oluşan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Arnavutluk'ta ise Enver Hoca liderliğinde Arnavutluk Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. 1954 yılında Türkiye ve Yunanistan 1948 yılında Kominform'dan ihraç edilen Yugoslavya'yı da yanlarına alarak Batı Bloku'nun Balkanlardaki güvenlik ve savunma yapılanması Balkan Savunma Paktı'nı kurmuşlardır. Balkan Paktı'nın ömrü Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorunu yüzünden ve Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakınlaşması nedeniyle kısa süreli olmuştur.

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde sorun yaşadığı diğer Balkan ülkelerinden birisi de Bulgaristan olmuştur. Todor Jivkov liderliğindeki Bulgaristan yönetiminin ülkede yaşayan Türk azınlıkları zorla asimile ederek Bulgarlaştırma çabaları Türk-Bulgar ilişkilerinde gerilimlere neden olmuştur. Ne var ki, Jivkov yönetimi 1989 yılında Türk azınlığın göçünü serbest bıraktığında Türkiye, yaklaşık 300.000 sığınmacıyla karşı karşıya kalarak sorunun diğer bir önemli boyutuyla yüzleşmiştir. Bunun üzerine, Bulgaristan sınırı kapatılmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri (1991-2008)

Soğuk Savaş dönemi 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesi, aynı yıl NATO ve Varşova Paktı ülkelerinin Paris'te AKKA yani Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nı imzalaması ve nihayetinde 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla sona ermiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle etnik ve dini temelli çatışmalar ön plana çıkmıştır. Bilhassa çok etnikli ve uluslu bir yapıyı içinde barındıran Yugoslavya böyle çatışmaların yaşandığı önemli yerlerden birisi olmuştur. Yugoslavya içerisinde Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek gibi cumhuriyetler bağımsızlık talepleriyle ayaklanmışlardır. 1992-1995 yılları arasında süren Bosna İç Savaşı'nda Sırlar tarafından Boşnaklara karşı kitlesel kıyım ve katliamlara girişilmiştir. Çatışmaların sonlandırılması için NATO Sırlara karşı hava harekâtı düzenlemiş ve 1995 yılında savaşı bitiren Dayton Antlaşması Batılı ülkelerin arabuluculuğunda Sırp, Hırvat ve Boşnak temsilciler arasında imzalanmıştır.

Yugoslavya'nın dağılma döneminde yaşanan ciddi sıkıntılardan birisi de Kosova sorunu olmuştur. 1990'lı yılların sonlarına doğru Kosova'da Sırp milis kuvvetlerle ayrılıkçı Arnavut grupların silahlı örgütü olan Kosova Kurtuluş Ordusu ile çatışmalar tırmanmış ve şiddet artmıştır. Nihayetinde ABD ve Batılı ülkelerin araya girmesiyle Rambouillet'te taraflar bir araya gelmişler ve savaşın sona erdirilmesini içeren birtakım hükümlerle ilgili görüşmeler yapılmıştır. Sırp tarafının bu hükümleri kabul etmemesi üzerine NATO, 24 Mart 1999 tarihinde Kosova'da bulunan Sırlara karşı hava harekâtı başlatmıştır. Müdahaleden sonra BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı kararı ilan edilmiş ve taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Kosova'nın geleceğine ve nihai statüsüne ilişkin görüşmeler hız kazanmıştır. Finlandiya Başbakanı Martti Ahtisaari'nin hazırladığı plan çerçevesinde Kosova Parlamentosu 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Türkiye bağımsızlık mücadelelerinin ilk zamanlarında Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasını savunmuştur ancak ABD ve AB'nin bölge ülkelerin bağımsızlıklarını tanımasıyla Türkiye de bu ülkelerin bağımsızlıklarını tanımıştır.

Türkiye özellikle 1992-1995 yılları arasında süren Bosna İç Savaşı'nda aktif ve etkin olarak rol oynamıştır. Çatışmaların sonlandırılması için diplomatik görüşme ve müzakerelerle birlikte Sırlara

askeri müdahale seçeneğini de dile getirmiş ve desteklemiştir.

Türkiye'nin Kosova'daki iç çatışmalara karşı tavrı ABD ve Avrupalı ülkelerle birlikte çatışmalarının sona erdirilmesi ve bölgede barış ve huzurun inşa edilmesi yönünde olmuştur. Bu bağlamda Türkiye NATO'nun Kosova'ya müdahalesine aktif ve etkin destek vermiştir. Nihayetinde Türkiye, Kosova'yı tanıyan ilk ülkelerden birisi olmuştur.

Yakın Dönem Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri

Türkiye'nin Balkanlara yönelik 4 temel stratejik önceliği ve hedefi bulunmaktadır. Bunlar, jeopolitik konum, tarihi ve kültürel bağlar, bölgesel istikrar ve güvenlik ve ekonomik iş birliği çerçevesinde şekillenmiştir. Balkanlar, Türkiye'nin İstanbul ve Boğazlarını savunması açısından önemli bir bölgedir. Ayrıca, Balkanların Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç kıtanın kavşak noktasında bulunması, stratejik önemini Türkiye nezdinde daha da artırmaktadır. Bununla beraber, Hazar ve Orta Doğu bölgesinin enerji kaynaklarının Türkiye toprakları üzerinden Balkanlara taşınması da Balkanları jeostratejik ve jeopolitik açıdan önemli bir bölge haline getirmektedir. Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında tarihi ve kültürel ortak bağların bulunması, kardeşlik ve akrabalık duygularını pekiştirici bir rol oynamakta ve yakınlaşmayı sağlamaktadır. Türkiye, kendi güvenliği ve savunması için Balkanlarda barış ve istikrarın tesis edilmesini önemsemekte ve vizyon temelli barışçıl yaklaşımı savunmaktadır. Dahası, Türkiye'nin bölgede doğrudan yatırımlar aracılığıyla Balkanlarda enerji, ulaşım, turizm, inşaat ve finans gibi pek çok alanda ekonomik etkinliği artmıştır.

Türkiye'nin temel stratejik öncelikleri ve hedefleri kapsamında Balkanlara yönelik bölgesel sahiplenme ve kapsayıcılık ilkeleri çerçevesinde 4 temel dış politika tercihi bulunmaktadır. Bular: üst düzeyde diyalog, bölgesel güvenlik, ekonomik bütünleşme ve çok etnili, çok kültürlü ve çok dinli toplumsal dokunun korunmasıdır. Türkiye bu dış politika tercihleri doğrultusunda bölgesel istikrar ve barışın korunmasına askeri ve sivil misyonlarla destek sunmaktadır. Dahası, Türkiye, bölge ülkelerinin AB ve NATO gibi Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesini ve uyum halinde demokratik reformların gerçekleştirilmesini desteklemektedir. Bunun yanında Türkiye, 13 Balkan ülkesini bir araya getiren Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci'ne (GDAÜ) destek vermekte ve aktif olarak içerisinde bulunmaktadır.

Türkiye, temel stratejik hedef ve önceliklerini ve dış politika tercihlerini bölge ülkeleriyle ortak tarihi ve kültürel bağlardan yararlanarak yumuşak güç politikası unsurlarıyla yürütmektedir. Böylece Türkiye, kamu diplomasisi olarak TRT ve Anadolu Ajansı, kültürel diplomasisi olarak Yunus Emre Enstitüsü, dini diplomasisi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, dış yardım faaliyetleri olarak TİKA ve diaspora faaliyetleri olarak YTB gibi farklı kurum ve araçlarla Balkanlarda etkin ve aktif bir aktör olmayı amaçlamaktadır.

TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte sona eren Soğuk Savaş dönemi uluslararası siyaset açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Hem yeni bağımsızlığını kazanan devletler hem de uluslararası toplum açısından birçok belirsizliği barındıran bu yeni dönem Türkiye Cumhuriyeti dış politikası açısından da tehdit ve fırsatları beraberinde getirmiştir. Özellikle din, dil, soy, kültür ve tarihsel birliğe sahip olunan Orta Asya ülkeleri ile kurulacak ilişkiler büyük önem taşımaktaydı.

Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan Orta Asya devletleri Sovyetler Birliği çatısı altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri olarak yetmiş yıl boyunca dünyadan izole bir şekilde Moskova'nın kontrolü altında varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Tacikistan dışındaki Orta Asya cumhuriyetleri Türki devletler olarak anılır ama aslında bu ülkelerin demografik yapıları homojen değildir. Bölge halkları, uzun yıllar boyunca Sovyetleştirme politikalarına maruz kalmış; kültürel aidiyetlerini bir nebze olsa devam ettirebilseler bile din ve dil kullanımı açısından birçok değişim geçirmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte daha önce neredeyse hiç bağımsız devlet tecrübesi olmayan bu devletler bir anda yirminci yüzyılın küresel ekonomik ve politik ortamına uyum sağlamak ihtiyacı ile karşı karşıya kalmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılından itibaren ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen Soğuk Savaş dönemi boyunca diğer ülkelerin iç işlerine karışmamayı ilke edinen bir dış politika izlemiş; bu süre zarfında Orta Asya ile ilişkilerinde de bu prensibi rehber edinmiştir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği dağılmazdan önceki tüm ilişkilerin Moskova üzerinden gerçekleştirildiği, doğrudan temasların ise Sovyet sonrası döneme denk geldiği söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Asya Devletleri ilişkileri ekonomik, kültürel ve siyasal konularda otuz yılı aşkın bir süredir hızla gelişmektedir. Ancak her üç alanda da Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Asya devletlerinin ikili ilişkileri incelendiğinde, homojen ve birbirine paralel olmayan bir gelişme süreci yaşandığını, Türkiye'nin her bir ülke ile ilişkilerinin süreç içerisinde farklı seviyelerde geliştiğini ve şekillendiğini gözlemlemek mümkündür.

Sovyet Dönemi Türkiye Orta Asya İlişkileri

Sovyetler Birliği iktidarı döneminde Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Asya ülkeleri arasında doğrudan ilişkiler mevcut değildi. Sadece Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde yaşanan kısmi rahatlamalar sebebi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki halklarla sınırlı seviyede kültürel, akademik ve ekonomik ilişkiler kurması mümkün olmuştur.

Bağımsızlık Sonrası Türkiye Orta Asya İlişkileri

1991 yılı sonuna gelindiğinde bu eski Sovyet coğrafyasına yönelik ilişkilerin ne şekilde olabileceğine dair birtakım öngörüler ortaya çıkmış; bu yeni jeopolitik ortamda Türk dış politikası açısından önemli fırsatların olabileceği umudu yeşermiştir. Türkiye tarafından tüm bağımsızlığını ilan eden bölge devletlerinin bağımsızlıkları 8 Aralık 1991'te Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasının ardından ayırım gözetmeksizin hızlı bir şekilde tanınmıştır. Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde herhangi bir ayırım yapılmadan tüm devletlere yönelik bütüncül bir yaklaşım takip edilmiştir. Tüm ülkelerde büyükelçilikler açılmış, büyükelçiler atanmış; ikili iş konseyleri, kültür merkezlerinin kurulması ve üst düzey çapraz ziyaretler gündeme gelmiştir.

Batı dünyası açısından bakıldığı vakit, Rusya'nın bölge devletleri üzerindeki mevcut hakimiyetini zayıflatmak ve İran'ın bağımsızlık sonrası dönemde gerek ideolojik gerekse ekonomik olarak bölgede hakimiyet kazanmasının önünü alabilmek için Türkiye'nin Orta Asya devletleri ile kuracağı ilişkilerin bir denge unsuru olabileceği düşünülmekteydi (Kramer, 1996; Aydın 2004; Levon, 2009). Bu bağlamda bağımsızlık sonrası devlet oluşturma süreçlerinde laik ve demokratik "Türk Modeli" devlet kurma tecrübesinin aktarılması önemli görülüyordu.

Bu bağlamda Türkiye tarafından tüm bağımsızlığını ilan eden bölge devletlerinin tanınması 8 Aralık 1991 Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasının ardından ayırım gözetmeksizin hepsine aynı anda uygulanmış ve devam eden bağımsızlık ilanlarına da aynı şekilde yaklaşmıştır.

Bu dönemde herhangi bir ayırım yapılmadan tüm devletlere bütüncül bir yaklaşımla hareket edilmiş peşi sıra tüm ülkelerde büyükelçilikler açılmış, büyükelçiler atanmış, ikili iş konseyleri, kültür merkezlerinin kurulması ve üst düzey çapraz ziyaretler gündeme gelmiştir.

Batı dünyası açısından bakıldığı zaman Rusya'nın bölge devletleri üzerindeki mevcut hakimiyetini zayıflatmak ve İran'ın bağımsızlık sonrası dönemde gerek ideolojik gerekse ekonomik olarak bölgede hakimiyet riski oluşturmasının önünü alabilmek için Türkiye'nin Orta Asya devletleri ile kuracağı ilişkilerin bir denge unsuru olabileceği değerlendirilmekteydi.

Bu bağlamda bağımsızlık sonrası devlet oluşturma süreçlerinde laik, demokratik ve piyasa ekonomisine "Türk Modeli" devlet kurma tecrübesinin aktarılmasını önemli bulunuyordu.

Kurumsal yapılanma ve bölgedeki kalkınma yardımı faaliyetleri

Bağımsızlık ilanları hemen öncesi ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Asya devlet liderleri ve çeşitli seviyelerdeki politikacı ve bürokratların katıldığı binden fazla karşılıklı resmi ziyaret gerçekleştirilmiş ve yüzden fazla iş birliği antlaşması imzalanmıştır.

Derinleşen ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti açısından bu yeni dönemde bölgesel liderlik rolünün üstlenilmesi için umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu tür bir rolün sürdürülebilirliği, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yeteneklerini etkileyen iç dinamiklerinin yanı sıra, bölge ülkelerinin kendi dinamikleri, diğer bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye yönelik politikaları ve özellikle Moskova'nın çekilmesiyle oluşan güç boşluğunun ne kadar devam edeceğine de bağlıydı. Türkiye, bölge ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmak amacı ile bir takım kurumsal yapılanmalara gitmiştir. Ocak 1992'de Türk İşbirliği Kurumu Başkanlığı (TİKA) adı altında Türk dili konuşan devletlerin yeniden yapılanma, uyum ve kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir teknik yardım kuruluşu olarak kurulmuştur. Kurumun ismi 1999 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı olarak değiştirilmiştir. Kurulduğu günden itibaren TİKA Türk dış politikası hedefleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuş; Orta Asya cumhuriyetlerini de kapsayan birçok ülkede TİKA tarafından desteklenen projeler sayesinde hem ekonomi hem de eğitim ve kültür alanlarında birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir. Eski Sovyet coğrafyasına özellikle Orta Asya'ya yapılan yardımlar sayesinde bu bölgelerdeki idari ve kurumsal altyapıların geliştirilmesi, insan kaynağı eğitimi, girişimciliğin ve farklı sektörlerin desteklenmesi yanında eğitim ve ekipman destekleri sağlanmıştır.

Eğitim alanında gerçekleştirilen projeler, Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda hem bölgede yeni eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi hem de insan dolaşımını ve iş birliği kapasitelerinin gelişimini desteklemek amacı ile birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir.

Eğitim burslarına ek olarak Türkiye tarafından bölgede açılan eğitim kurumları da mevcuttur. Bölgede ilkökul, orta ve yüksek öğretim kurumları da dahil olmak üzere çeşitli eğitim merkezleri kurmuştur. Kazakistan'da bulunan Türk-Kazak Uluslararası Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan'da bulunan Manas Üniversitesi, bu eğitim kurumları arasında yer almaktadır.

TİKA ve eğitim alanında gerçekleştirilen bu faaliyetlerin yanı sıra, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet) gibi kurumlar da bölgede sosyal ve kültürel alanlarda aktif faaliyet göstermektedirler.

Bölgesel İş Birliği platformları

Türkiye yeni bağımsızlığını kazanan devletleri bir yandan hali hazırda kurulu olan bölgesel ve uluslararası platformlara dahil olmaya teşvik etmiş, bir yandan da karşılıklı ilişkileri güçlendirmek amacı ile yeni oluşumlar üzerinde çalışmıştır.

Bu bağlamda, ilk önce 1964 yılında Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı adı ile kurulan, daha sonra 1985 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında imzalanan İzmir antlaşması ile adı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) olarak değiştirilen bölgesel platforma bağımsızlığını yeni kazanan devletleri dahil etme çabası dikkat çekicidir.

Türkiye, mevcut bölgesel platformlara üyelik teşviki ve devlet kurumları içerisindeki yapılanmaya ek olarak, bölge devletleri ile ilişkilerin düzenlenmesinde önemli rol oynayan bölgesel platformların kurulmasına da öncülük etmiştir. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri bu bağlamda en önemli oluşumlardandır. Bu zirvelerin ilki 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir. Zirve sonucunda Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı'nın (TÜRKSÖY) kurulması kararlaştırılmıştır. 1992 yılında ilk kez organize edilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri de düzenli olarak toplanmaya devam etmiş ve 2009 yılında Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan arasında imzalanan Nahcivan Antlaşması ile zirvelerin kurumsallaştırılması için önemli bir adım olan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ni (Türk Konseyi/Türk Keneşi) kurulması kararlaştırılmış ve 2010 yılında düzenlenen zirve ile resmen hayata geçirilmiştir.

12 Kasım 2021 tarihinde düzenlenen sekizinci zirvede alınan kararla örgütün adı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirilmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı, bölge devletlerinin ilişkilerini düzenleyen ve farklı alanlarda faaliyet gösteren bağlı ve ilişkili kurumları tek bir çatı altında birleştirmektedir. Bu kurumlar:

TÜRKSÖY (Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı- Ankara)

TÜRKPFA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi- Bakü)

Türk Akademisi (Astana)

Türk Kùltür ve Miras Vakfı (Bakü)

Türk Konseyi Ortak Ticaret ve Sanayi Odası (İstanbul)

İkili İlişkiler

Türkiye'nin Orta Asya ÷lkeleri ile ikili ilişkileri farklı düzeylerde ilerlemiştir. Yüksek düzeyde stratejik iş birlikleri; Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile kurulmuşken, Türkmenistan ile ilişkilerin seyri biraz daha farklı ilerlemiştir. Tacikistan ile ilişkiler iki devlet arasında kurulan İşbirliği Konseyi çerçevesinde yürütölmektedir.

Ortaya çıkan farklılıkların temelinde söz konusu ÷lkelerin kendi ekonomik, siyasal koşulları ve dış politika tercihleri de önemli rol oynamaktadır.

Kazakistan ve Kırgızistan ilk başlardan itibaren gerek ekonomik iş birlikleri gerek siyasal iş birlikleri açısından dış dünyaya daha açık bir politik yaklaşım izlerken, Özbekistan ve özellikle Türkmenistan daha temkinli hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Tacikistan ise ÷lkede yaşanan iç savaş nedeni ile diğer Orta Asya ÷lkelerinden farklı bir süreç yaşamıştır.

GİRİŞ

Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerinin bulunduğu Güney Kafkasya; aradaki tarihsel bağlar, coğrafi yakınlık ve stratejik enerji kaynaklarıyla Türkiye açısından önemli bir bölgedir. Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası; bölgesel iş birliğini teşvik etme, enerji güvenliğini artırma ve çatışma bölgelerinde diplomatik çözümler arama amacını taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkilerini tarihten günümüze daha derinlemesine anlamak ve bölgesel dinamikleri değerlendirmek için bir çerçeve sunmaktadır

TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN GÜNEY KAFKASYA

Çeşitli dillerde "Kafkas Ötesi" anlamına gelen "Zakafkaz", "Mavera-i Kafkas" ve "Trans Kafkas" ifadeleriyle adlandırılan Güney Kafkasya; Büyük Kafkas sıradağlarının güneyinde yer alan coğrafyadır. Burada Azerbaycan, Ermenistan'la Gürcistan yer almaktadır.

Güney Kafkasya, başta Rusya ve İran olmak üzere birçok aktörün tarihten güncel rekabet arenasıdır. Bölge içerisindeki mikro milliyetçi çatışmalar istikrarsızlık ve çözümü zor sorunları doğurmaktadır.

Bu durum hassas bir denge siyasetine dayalı çok yönlü dış politika yapımını gerektirmektedir.

Devlet aktörlerinin dış politikaları, birbirlerini karşılıklı tanımladıkları kimlik algısına göre oluşturulmaktadır. Türkiye, Güney Kafkasya devletlerinin iç özelliklerini ve dış ilişkilerini dikkate alarak gerçekçi dış politika izlemektedir.

Türkiye, ulus anlayışlarıyla etnik temelleri farklı bu devletlerle bölgesel işbirliğini artırmak için barış odaklı kimlik ve birleştirici değerlerle karar alma süreçlerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin bölgeye yaklaşımı, iyi komşuluk, dostluk, iş birliği, içişlerine karışmama, ülke bütünlüğüne ve bağımsızlığa saygı çerçevesinde belirlenmektedir.

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Azerbaycan, tarihi, dini ve etnik bağlar nedeniyle birbirini destekleme eğilimindeki devletlerdir. Bu iki devlet, kimliklerin karşılıklı tanımlandığı tarihsel süreçte birbirini "kardeş" olarak tanımlamışlar ve sorunları hızla aşarak günümüze "biz" bilinciyle gelmişlerdir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) ile İlişkiler

1918'de Müslüman Doğu'nun ilk demokratik devleti Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni (AHC) ilk tanıyan devlet Osmanlı'dır. AHC, İstanbul hükümetiyle doğrudan ilişkilere girmiştir. 4 Haziran 1918'de imzalanan Batum Antlaşması'yla Osmanlı, kendisine gelen çağrıyla Kafkas İslam Ordusu'nu oluşturarak AHC'nin yardımına gitmiştir. Batum Antlaşması, Türkiye tarihinde Azerbaycan'la yapılan ilk antlaşmadır.

1919'da Milli Mücadele'nin hükümeti olan Temsil Heyeti, AHC'yle dolaylı temaslarda bulunmuştur. Atatürk, dönemin kısıtlı şartlarında iki toplumun çıkarlarının bağımsız kalınarak, birlik olunarak ve gerçekçi denge siyaseti izlenerek korunabileceğini savunmuştur.

1919'da Bolşevik tehlikesi altındaki AHC'nin bağımsızlıklarını korumak için İngiltere'yle işbirliği arayışıyla İtilaf devletlerine karşı mücadele veren Temsil Heyeti'nin Sovyet Rusya'dan destek beklentisi, bu iki "kardeşin" iş birliğini engellemiştir.

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İle İlişkiler

28 Nisan 1920'de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturulmuştur.

İlk diplomatik ilişki, 1920 sonlarında Memduh Şevket (Esental) Bey'in Bakü temsilciliğine atanmasıyla başlamıştır.

I. TBMM'nin yurtdışına gönderdiği bu ilk temsilciden aşağıdakileri tespit edip raporlaması istenmiştir:

Azerbaycan hükümetinin çalıştığı koşullar

İktidardaki kişiler ve muhalif fırkaların durumu,

Türkiye ve Osmanlı Türklerine yönelik düşünceler,

Azerbaycan'la Gürcistan ve Ermenistan arasındaki sorunlar,

Sovyet Rusya'yla bunların ilişkileri,

Güney Kafkasya'yla ilişkilerimize engeller ve İngilizlerin kışkırtmalarının etkisi,

Kuzey İran Türkleriyle Azerbaycan'ın ilişki durumu...

Ekim 1921'de Abilof'un Ankara'ya Azerbaycan Elçisi olarak gönderilmesiyle diplomatik ilişkiler karşılıklı hale gelmiştir.

Atatürk, Abilof'un "kardeşlik" selamına "kardeşçe mukabele" etmiştir. Atatürk, "Azerî Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz gibi olduğu için ... hür ve müstakil olarak

yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir” sözleriyle Azerbaycan’ın bağımsızlığını sürdürmesi gerektiği diplomatik olarak ima edilmiştir.

Atatürk’ün dış politikası, “Sovyet Rusya’yla dengeleri bozmadan Azerbaycan’ın korunmasını ve Azerbaycan’ın tamamen ve gerçekten bağımsız devlet haline gelmesini amaçlamıştır.

Nahcivan, Ankara Hükümeti ve Sovyet Rusya arasında imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla özerklik kazanmıştır. Böylece Ermenistan’ın nüfuzuna girmesi hukuken engellenmiştir. Türkiye, Sovyet Rusya, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında imzalanan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması’yla Nahcivan’ın statüsü, Güney Kafkasya’nın bölge devletleri tarafından da onaylanmıştır.

Bu diplomatik çabalar, Karabağ Savaşlarında görüldüğü üzere günümüzdeki gelişmeleri olumlu yönde etkileyen tarihi dönüm noktaları olmuştur.

1991 Sonrası Türkiye Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan, 30 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, 9 Kasım 1991’de Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan devlettir.

“Soy, dil ve kültür bağı”, Azerbaycan’la Türkiye arasındaki ilişkiyi “benzersiz ve özel” kılmaktadır. İlişkiler, Ebulfez Elçibey döneminde başlamış ve ekonomik antlaşmalarla eğitim/kültür etkileşimini de kapsamaya başlamıştır.

İlişkilerimizi etkileyen en önemli mesele Dağlık Karabağ sorunu ve Ermenilerin gerçekleştirdiği katliamlardır. 1988’de Sovyet Ermenistan’ın Dağlık Karabağ saldırısına karşı SSCB’ye nota veren ilk devlet Türkiye’dir.

1992’de I. Karabağ Savaşı’yla Ermenistan; Malıbeyli, Kuşçular, Karadağlı ve Hocalı’da “insanlık suçu” işlemiş; katliamlar gerçekleştirerek Azerbaycan topraklarının %20’sini işgal etmiştir.

Türkiye, Ermenistan’ı işgalci olarak tanıyıp sınırlarını kapatan tek ülke olmuştur.

1993’te Ermenilerin Ruslarla birlikte Kelbecer’i işgal etmesi Elçibey dönemini sona erdirmiştir.

Haydar Aliyev’in 1995’te "Bir Millet İki Devlet" söylemiyle başlayan yakınlaşma, stratejik ortaklık seviyesine ulaşmıştır.

İlham Aliyev döneminde (2003) Türkiye, tarihi dostluk ve kardeşlik bağlarıyla önem kazanmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizması (2010) oluşturulmuştur.

Enerji (BTC, BTE, TANAP) ve ulaşım (BTE Hattı) alanındaki ekonomik gelişmeler; Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki güven verici siyasi ilişkilerin sonucudur. TANAP ile Şahdeniz-2 bölgesinden ilk gaz teslimatı yapılmıştır.

12 Temmuz 2020’de Ermenistan tarafından Azerbaycan’ın Tovuz şehrine yapılan saldırı sonucu gerçekleşen II. Karabağ Savaşı’nda Türkiye, işgal edilen toprakların özgürlüğü için etkin rol oynamıştır. Azerbaycan saldırıya karşı doğal meşru müdafaa hakkını kullanarak zafer elde etmiştir.

15 Haziran 2021’de imzalanan Şuşa Beyannamesi, iki devletin egemenliklerine yönelik tehditlere karşı yardım taahhüt ettiği tarihi dönüm noktasıdır. Çünkü ilk kez 1918 Batum Antlaşması’nda görülen müttefiklik seviyesine yeniden ulaşılmıştır. Kars Antlaşması’nı teyit eden en son belge, Şuşa Beyannamesi’dir.

TÜRKİYE - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye-Ermenistan ilişkileri, gerçek belgelere dayanmayan Ermeni tezleriyle şekillenmiştir. “Büyük Ermenistan” hayaline dayalı “hay dat” ideolojisiyle oluşturulan dış politika, Türkiye’nin ilişkilerde normalleşmeyi amaçlayan diplomatik girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır.

Ermenistan’la Sorunlu İlişkilerin Osmanlı Dönemi Kökleri

Fransız Devrimi’nin etkilediği Ermeni toplumunda etnik milliyetçi anlayışla şekillenen “özgürleşme” (vatan oluşturma) bilinci, kimliksel örgütlenmelerle sonuçlanmıştır. Bu kimliksel dönüşümün sorun alanına dönüşmesinde 1774 Küçük Kaynarca ve 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşmaları rol oynamıştır. 1774 Küçük Kaynarca’yla Rus Çarlığı Osmanlı Hıristiyanlarının hamisi haline gelmiş ve bu role 1856 Paris Antlaşması’yla İngiltere de katılmıştır. Bu süreç, Ermenilerin davranışlarına şekil veren ‘düşmanlık öğretilerini’ körüklenmiştir.

1877-1878 “Türk-Rus Savaşı”, Anadolu toplumunu “Ermeni çetelerin” saldırısına maruz bırakmıştır. Ayastefanos Antlaşması’yla “Ermeni” adı, Osmanlı’nın bir antlaşmasında ilk kez yer almıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında, Rusya ve Batılı devletlerin desteğiyle Osmanlı’daki Ermeni isyanları teşvik edilmiş ve Anadolu’da Ermeni komiteleri katliamlar yapmıştır.

Ermenilerin zulüm ve saldırı eylemlerine karşı çıkarılan 1915 Tehcir Kanunu, ‘Ermeni Katliamı’ söylemiyle çarpıtılarak Batılı kamuoyunda Osmanlı aleyhine algı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Böylece “hay dat” ideolojisi, uluslararası alanda günümüze dek süren propaganda içeriğini sözde “soykırım” iddialarıyla oluşturmuştur.

Ankara Hükümeti - Ermenistan İlişkileri

1920 sonrasında Ermenistan, Türkiye’ye yönelik politik stratejisini iki temel hedef üzerine oluşturmuştur:

İlk hedef “Büyük Ermenistan” emeliyle Türkiye coğrafyasını ele geçirmek olmuştur. Mondros

Mütarekesi'nde (30 Ekim 1918) yer alan "Vilayet-ı Sitte" tanımlaması saldırıları artırmıştır. İkinci hedef, sözde "katliam" propagandasıyla uluslararası destek elde ederek Ankara Hükümeti'nin dış politika alanındaki manevra kabiliyetini azaltmaktır. Böylece Sovyet Rusya'yla ilişkilerini bozarak yardımları engellemek ve Batılı devletleri kendi tarafına çekmek amaçlanmıştır. Sevr'de "büyük Ermenistan" dayatmasıyla cesaretlenen Ermenilerin Doğu cephesinde saldırıya geçmesi (24 Eylül 1920), Kurtuluş Savaşı'nın ilk zaferi Gümrü Antlaşması'yla (3 Aralık 1920) sonuçlanmıştır:

Ermenistan Sevr'in geçersizliğini kabul etmiştir.

Batum hariç 1877-1878 Savaşı'yla kaybedilen yerler Türkiye'ye bırakılmıştır.

Ankara Hükümeti'nin gerçekleştirdiği ilk antlaşmadır.

"Büyük Ermenistan" girişimi sona erdirilmiştir.

Misak-ı Milli'yi ilk tanıyan devlet, Ermenistan olmuştur.

Ermenistan, Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra Sovyet işgaline uğradığı için uygulanamamıştır.

Bekle göre siyaseti izleyen Sovyet Rusya, İnönü Zaferi'nin etkisiyle Moskova Antlaşması'nı (16 Mart 1921) imzalamış ve Sakarya Zaferi sonrasında da Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Ankara Hükümeti arasında Kars Antlaşması'nın (13 Ekim 1921) imzalanmasına aracılık etmiştir. Böylece Doğu sınırlarımızı kesinleştirilmiş ve Ermeni devleti meselesi hukuken sona erdirilmiştir.

1991 Sonrası Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Türkiye, Ermenistan'ın 1991'de bağımsızlığını tanıyarak onun bölgesel ve uluslararası bütünleşmesini desteklemiştir.

Ermenistan'ın ilk devlet başkanı Ter Petrosyan'ın Türkiye'yle toprak talebi ve sözde "soykırım" iddialarında bulunmadan ilişkilere başlama girişimi, diaspora Ermenileri tarafından engellenmiştir.

1993'te Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesinin işgaliyle Türkiye, kara sınırlarını kapatmış ancak insani yardımlarla destek olmuştur.

Koçeryan'ın 'hay dat' ideolojisiyle Azerbaycan topraklarında yayılcı politikaları ve sözde "soykırım" propagandasını dış politika önceliğine alması, soyutlanmayla sonuçlanmıştır.

2008'de Sarkisyan "soyutlanmadan kurtulmak" ve "Azerbaycan'la yakınlaşmayı önlemek" için Türkiye'yle ilişkileri başlatmak istese de diasporanın baskısı bunu engellemiştir.

İlişkilerin gelişmesine engel olan 3 sorun süreklilik taşımıştır:

Azerbaycan topraklarının işgali,

Sözde "soykırım" iddiasının propagandası,

Gümrü ve Kars Antlaşmalarının geçersiz olduğu iddiası

İlişkilerin Normalleşmesi için 2009'da imzalanan Zürih Protokolleri, Sarkisyan tarafından, 2015'te Parlamento'dan geri çekilmiş ve 2018'de "hükümsüz" ilan edilmiştir.

II. Karabağ Savaşı'nın ateşkes anlaşmasıyla öngörülen Zengezur Koridoru, İran ve Ermenistan'ın olumsuz tutumları nedeniyle henüz gerçekleştirilememiştir.

II. Karabağ Savaşı sonrasında "Türkiye-Ermenistan Normalleşme Özel Temsilcileri" görevlendirilmiştir.

TÜRKİYE - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Gürcistan, tarihsel sorunlarını büyük ölçüde Kars ve Moskova Antlaşmalarıyla çözerek 1991'de başlayan ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine ulaştırmıştır.

Gürcistan'ın Ankara Hükümeti'yle ilişkileri

Ankara Hükümeti dönemi Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik dış politikasının ana amaçları şunlardır: "Batum'u almak";

"Sınır sorununu çözüme bağlamak";

"Türk-Ermeni çatışmasında Gürcistan'ın yansızlığını sağlamak";

"Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya sızmasını önlemek amacıyla Gürcistan'ı tampon bölge haline getirmek"

Misak-ı Milli kapsamındaki "Üç Sancak" (Elviye-i-Selase) (Kars, Ardahan ve Batum), 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'yla kaybedilmiş ancak 1918 Brest Litovsk Antlaşması'yla Osmanlı'ya bırakılmıştır.

Mondros sonrası İngiliz işgali başlayınca, Türk Toplumunu Gürcü ve Ermeni yönetimine girme tehlikesine karşı Ocak 1919'da Cenûbî Garbî Kafkas Hükümeti'ni oluşturmuştur.

Bu oluşum, Nisan 1919'da İngilizlerin ani baskısıyla dağıtılarak Iğdır ve Kars dahil bölgenin idaresi Ermenilere bırakılmıştır. Ekim 1920'de Kars kurtarılmış ancak Batum meselesi sürmüştür.

Yoğun Müslüman nüfusu nedeniyle Tiflis yönetimi, Türkiye'yle işbirliğini rasyonel bulmuş ve diplomatik ilişkiler Kasım 1920'de başlamıştır. Fakat Brest Litovsk Antlaşması gereğince Batum'un talep edilmesi nedeniyle güvensizlik devam etmiştir.

İngilizlerle işbirliğindeki Gürcistan, Sovyet Rusya tehlikesine karşı 1921 Londra Konferansı'nda müttefik olması için Türkiye'yi ikna etmeye çalışmış ancak tehlikeyi gören Ankara Hükümeti buna

yanaşmamıştır.

İngilizlerle Türkiye aleyhine faaliyette bulunan Gürcistan'ın kuzeydoğu yolunu kapatmaları, Bolşevik yardımlarını engellediği için Şubat 1921'de başlayan savaşla Ardahan geri alınmış ve Tiflis'te Sovyet Gürcistan'ı oluşturulmuştur. Kars, Ardahan ve Artvin'in Türkiye'ye bırakılması ve özerk Nahcivan'ın oluşturulmasına karşılık olarak Batum, 1921 Moskova Antlaşması'yla Sovyet Gürcistanı'na bırakılmıştır.

1991 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri

Türkiye, 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ancak Gamsahurdia'nın sürgündeki Ahıska Türklerinin ana yurduna dönmesine karşı tutumu nedeniyle ilişkiler sorunlu başlamıştır. 1992'de Şevardnadze dönemi ekonomik işbirliği temelinde ilişkiler ilerlemiştir.

Gürcistan dış politikası, Rusya "tehdidi" nedeniyle "bağımsızlığını güçlendirecek ve toprak bütünlüğünün sağlayacak ilişkilerin kurulması hedefi üzerine" oluşturulmuştur. Batılı aktörlerle işbirliğine öncelik verilmiştir:

21 Mayıs 1992'de "Diplomatik İlişkilerin Tesisine İlişkin Protokol" imzalanmıştır.

30 Temmuz 1992'de iki devlet arasında "Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması" gerçekleştirilmiştir.

Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) mekanizması oluşturulmuştur.

Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan sorunlarını Türkiye Gürcistan'ın iç meselesi olarak görmüş ve barışçıl yolla çözülmesini teşvik etmiştir.

Boru hatları ve ulaşım açısından "transit ülke" rolü gören Gürcistan'la ilişkiler "stratejik ortaklık" seviyesindedir.

Türkiye, Stalin dönemi sürgün edilen "Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönmesine yönelik engellerin kaldırılmasını talep etmektedir.

TÜRKİYE'NİN SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİ KONUSUNUN OKUTULMA AMAÇLARI

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika Ülkeleriyle İlişkileri konusunun okutulmasının en temel amacı Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinin tarih boyunca nasıl şekillendiğini ve zamanla nasıl gelişim gösterdiğini öğretmek olarak ifade edilebilir.

Bu amaçları biraz detaylandırarak olursak;

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken kullandığı yumuşak güç stratejilerini değerlendirmek,

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile arasındaki askeri iş birliği konularına dair genel bir anlayışa sahip olmak,

Güvenlik konularını ele alarak, Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri olan ilişkilerinin bölgesel istikrar ve güvenlik üzerindeki etkilerini değerlendirmek,

Öğrencilerin Türkiye ile Sahra-altı Afrika ülkeleri arasındaki ilişkileri derinlemesine

değerlendirmelerini ve bu konu ile ilgili eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerini sağlamak,

Öğrencilere Türkiye'nin Afrika'daki varlığına dair çok yönlü bir bakış açısı kazandırmak ve Türkiye ile Sahra-altı Afrika ülkeleri arasındaki ilişkileri tarihsel, kültürel, ekonomik ve askeri boyutlarıyla anlamalarını sağlamak,

Türkiye-Afrika ilişkilerinin geleceğine dair öngörülerde bulunabilmek.

TÜRKİYE'NİN SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ilişkilerinin daha iyi anlaşılması için bazı kavramların açıklanmasında fayda bulunmaktadır. Bu kavramlara dair kısaca bilgi vermek, konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Dış politika

En basit tanımıyla dış politika, bir ülkenin dış dünya ya da diğer ülkelerle ilişkilerinde takip ettiği politika/siyasa olarak tanımlanabilir.

Yumuşak Güç

Amerikalı siyaset bilimci Joseph S. Nye tarafında ortaya atılan ve sonrasında özellikle Uluslararası İlişkiler disiplini literatüründe sıklıkla kullanılan kavramlardan biri haline gelen yumuşak güç, bir devletin izlediği politikaların diğer halklar nezdinde yarattığı çekiciliğini tanımlamaktadır. Bu anlamda yumuşak gücü sert güçten ayıran en önemli husus, askeri güç ya da müdahaleden ziyade ikna kabiliyetine dayanmasıdır.

Askeri İşbirliği

Askeri işbirliği, bir ülkenin diğer ülkelerle bu ülkelerin savunma kapasitelerinin güçlendirilmesi veya güvenlik desteği sağlanması amaçlarıyla çeşitli faaliyetlerde bulunması anlamına gelmektedir. Askeri iş birliği, askeri eğitim, güvenlik sektörü reformu, arabuluculuk, askeri ekipman desteğinde bulunma ve çok uluslu misyonlara katılım gibi farklı alanları kapsayabilir.

TÜRKİYE'NİN SAHRA-ALTI AFRİKA POLİTİKASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı dönemde Afrika ülkelerinin büyük bir çoğunluğu henüz sömürge idaresi altındaydı. Türkiye-Afrika ilişkilerinde bu faktörün etkisini kabul etmekle birlikte, bu dönemde Afrika ülkeleriyle ilişkilerin Türk dış politikasının önceliklerinden dolayı da sınırlı düzeyde kaldığını söyleyebiliriz. Takip eden süreçte Afrika ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bazı adımlar atılmış olmasına rağmen, bu kez Soğuk Savaş dinamikleri nedeniyle ilişkiler istenen düzeyde ilerleyemedi. Afrika ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesi ve derinleşmesi yönündeki en önemli girişim ise 1998 yılında kabul edilen Afrika'ya Açılım Eylem Planı olmuştur.

Afrika ülkeleriyle farklı alanlarda ilişkilerin gelişmesi açısından oldukça önemli olan bu belgenin Türkiye-Afrika ilişkileri açısından bir yol haritası sunduğu söylenebilir. Eylem Planı'nın kabul edilmesini takip eden yıllarda Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerindeki büyükelçiliklerinin sayısında önemli artış yaşanmış, kıtaya gerek başbakan gerekse cumhurbaşkanı düzeyinde önemli ziyaretlerde bulunulmuş, Afrika ülkeleriyle Afrika Birliği iş birliğinde ortaklık ve iş birliği zirveleri düzenlenmiş ve Türkiye-Afrika ticaret hacmi önemli gelişme göstermiştir.

Yumuşak Güç

Türkiye'nin Afrika politikası, kıta ülkeleriyle yakınlaşma çabalarında farklı yumuşak güç unsurlarının

etkili bir şekilde kullanılması üzerine kuruludur. Bu yumuşak güç stratejileri arasında Türk Hava Yolları'nın (THY) uçuş diplomasisi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve Türkiye Maarif Vakfı tarafından yürütülen eğitim diplomasisi faaliyetleri ve Yunus Emre Enstitüsü'nün kültürel diplomasi faaliyetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın dini diplomasi, Anadolu Ajansı ile TRT World'ün medya diplomasisi ve TİKA başta olmak üzere Türk yardım kuruluşlarının insani diplomasi faaliyetleri sayılabilir. Bu yumuşak güç unsurları Türkiye'nin kıtadaki imajının, görünürlüğünün ve popülerliğinin artmasına ve Afrikalı halklar nezdinde Türkiye lehine olumlu bir algının oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Askeri İş Birliği

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleriyle gerçekleştirdiği askeri iş birliği faaliyetleri, yumuşak güç araçlarını tamamlar niteliktedir. Türkiye, Afrika'da barış ve istikrarın inşasına katkı sağlamakta ve çeşitli Afrika ülkelerinde bölgesel güvenlik ve çatışma yönetimi faaliyetlerinde bulunmaktadır. Afrika'da barış, güvenlik, kalkınma ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla Afrika ülkeleriyle askeri ve savunma iş birliği anlaşmaları imzalayan, bu ülkelerde konuşlanan Birleşmiş Milletler barışı koruma misyonlarına ve korsanlıkla mücadele operasyonlarına aktif bir şekilde katılan ve askeri eğitim faaliyetlerinde bulunan Türkiye, böylelikle Afrika ülkeleriyle askeri iş birliği alanlarını genişletmektedir. Türkiye'nin farklı Afrika ülkelerinde görev yapmakta olan Birleşmiş Milletler çok uluslu misyonlarına katılımı mütevazı düzeyde de olsa, bazı BM operasyonlarına katkısı önemli düzeyde gerçekleşmiştir. Örneğin, 1993-1994 yılları arasında faaliyet gösteren BM Güvenlik Konseyi'nin Birleşik Görev Gücü (UNITAF) adlı insani yardım ve barışı koruma harekâtına 1993-1994 yılları arasında bir mekanize birlikte katkı sağlanmış ve BM Somali Misyonu'nun (UNOSOM 2) komutanlığını bir Türk komutan üstlenmiştir. Türkiye, ayrıca, Aden Körfezi, Somali açıkları ve Hint Okyanusu'nda deniz haydutluğu ile mücadele kapsamında görev yapan çok uluslu Birleşik Görev Kuvveti-151'in de altı kez komutanlığını yürütmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika'daki askeri varlığı çok farklı alanları kapsamakta olup, askeri yayılmacılık gibi bir hedefe hizmet etmesi beklenmemektedir. Askeri iş birliği faaliyetleri yumuşak güç unsurlarıyla birleştiğinde Türkiye'nin kıtadaki etkinliğini önemli bir şekilde artırmaktadır.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİ VE SU

Enerji ve su; gelişmiş ya da gelişmekte olan, yoğun nüfusa sahip ya da az nüfuslu, gelişmiş teknolojiye ya da tarıma dayalı ekonomiye sahip uluslararası sistemdeki tüm aktörlerin ihtiyaç duyduğu, aynı zamanda da hayatın devamlılığını sağlayan iki temel kaynaktır. Artan şekilde enerji ve su kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir. Türkiye ihtiyaçlarını karşılamak için bulunduğu coğrafi konumu itibarıyla komşularıyla ilişkilerinde hem enerji hem de su konularında önemli politikalar formüle etmektedir.

TÜRKİYE'NİN ENERJİ VE SU GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'nin Enerji Görünümü

Türkiye, OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) üyesi ve gelişmekte olan ekonomisiyle sürekli enerji ihtiyacı artan bir ülkedir. Buna karşılık, Türkiye'nin en büyük dezavantajı bulunduğu konum etrafında enerji kaynaklarının yoğun bir şekilde bulunmasına rağmen kendi ihtiyacını karşılayamamasıdır. Bu durumda da artan talebini dikkate alırsak Türkiye'nin dışa enerji bağımlısı bir ülke olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin cari açığının büyük bir kısmını enerji ithalatı oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin enerji politikasının en önemli önceliklerinden bir tanesi enerji güvenliğini sağlamaktır.

Bu minvalde, Türkiye'nin bağımlılığı azaltmak ve enerji güvenliğini sağlamak için formüle ettiği enerji öncelikleri kaynak, ülke ve güzergâh çeşitliliği; yenilenebilir enerji miktarını arttırmak; depolamayı geliştirmek; nükleer enerjiyi portföyüne dahil etmek, enerji verimliliğini arttırmak, bölgesel ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak ve enerjide hub (merkez) ülke olmak şeklinde özetlenebilir.

Türkiye'nin 2022 yılı elektrik üretimine bakıldığı zaman yerli kaynakların (rüzgâr, güneş, hidroelektrik, jeotermal ve belli oranda kömür) maksimum oranda kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Elektrik üretiminde payı düşürülmeye çalışılan kaynaklardan bir tanesi hemen hemen tamamı ithal edilen doğalgazdır. 2022 yılı itibarıyla Türkiye'deki elektrik enerjisinin %22,90'lık kısmı doğalgazdan karşılanmaktadır. 2015 yılı verilerine bakıldığı zaman elektrik enerjisini doğalgazdan üretme oranı % 37,81'di.

Türkiye'nin tükettiği enerjide kullandığı kaynaklara bakıldığında burada ilk üç sırada yer alan petrol, doğalgaz ve taş kömüründe ithalata bağımlı olduğu görülmektedir. Türkiye doğalgazda %99, petrolde % 90 ve taş kömüründe ise yaklaşık olarak %97 oranında ithalata bağımlıdır. Enerji Bakanlığı verilerine göre enerjide toplam ithalata bağımlılık %70 civarlarındadır. Buna karşılık her yıl artan yatırımlarla Türkiye enerji ihtiyacının yaklaşık olarak %17'lik kısmını yenilenebilir enerjiden karşılamaktadır.

Türkiye'nin Su Görünümü

Türkiye su zengini bir ülke değildir. Hatta üç tarafı denizlerle çevrili olmasına karşılık, Türkiye'yi su stresi yaşayan bir ülke olarak da tanımlamak mümkündür. Türkiye, yarı kurak bir bölgede bulunmaktadır ve ortalama yağışı 573 mm dolaylarındadır. Bu yağış miktarı dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Türkiye için yapılan çalışmalarda 2015 yılında kişi başına 1.422 m3 su miktarı düşerken, 2017 yılında bu miktarın azalarak 1.386 m3 dolaylarına indiği söylenebilir.

Ekonomik ve fiziksel kısıtlar dikkate alındığında yıllık kullanılabilir su potansiyelinin 94 milyar yüzey, 18 milyar yeraltı olmak üzere, 112 milyar m3 olduğu tahmin edilmektedir. Bunun da ancak 54 milyar m3 kısmı kullanılabilir. Bu suyun %74'lük kısmı yani 40 milyar m3'ü sulamada, %13'lük kısmını oluşturan 7 milyar m3'ü içme suyu-olarak, yine %13'lük bir kısma karşılık gelen 7 milyar m3 de sanayide kullanılmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) öngörülerine göre, Türkiye'nin nüfusu 2030 yılında yaklaşık 90 milyona ulaşacak ve mevcut su miktarı kişi başına yıllık ~1.350 m3'ten ~1.240 m3'e düşecektir. Bu nedenle su kaynaklarının vazgeçilmez bir stratejik varlık olarak korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir.

Bu noktada, Türkiye'de var olan ve olacak su kıtlığını iki temel çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi iklimsel faktörler, ikincisi ise yanlış ve bilinçsiz kullanımdır. İklim temelli faktörleri yağış, buharlaşma, toprak erozyonu ve çölleşme olarak sıralamak mümkündür. Bu faktörlerin su kaynaklarını olumsuz olarak engellememesi için küresel sistemin, devletlerin ve bireylerin sorumluluk alarak bir davranış modeli geliştirmesi gerekmektedir. Yanlış ve bilinçsiz kullanım ise hatalı tarım ve yanlış sulama gibi pratikleri kapsamaktadır. Bu minvalde, şu an için su stresi

seviyesinde su kaynakları olan Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığını dikkate alarak durumu değerlendirmek ve önlemler almak gerekmektedir.

TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI

Türkiye'nin enerji politikası iki temel boyut üzerinden değerlendirilmelidir. İlk boyut Türkiye'nin enerji güvenliğidir. İkinci boyut ise Türkiye'nin küresel ve bölgesel enerji jeopolitiğindeki rolüdür.

Türkiye'nin Enerji Güvenliği

Türkiye de tıpkı diğer aktörler gibi enerji güvenliğini sağlamayı enerji politikasının temel sütunlarından bir tanesi haline getirmiştir. Türkiye ihtiyaçlarını karşılamak, enerji güvenliğini sağlamak ve enerjide dışa bağımlılığını azaltmak için kararlar almaktadır. Bu noktada, Türkiye'nin enerji stratejisini oluşturan temel unsurlar şunlardır:

Talepteki artış ve yükselen dışa bağımlılık dikkate alındığında hem kullanılan enerji kaynağını hem de güzergâh çeşitlendirmek,

Coğrafi avantajı kullanarak başta bölgesel, genel olarak da küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak,

Enerjide bölgesel ticaret merkezi (hub olmak) olmak,

Sürdürülebilir kalkınma kavramının gereklerini dikkate alarak enerji politikalarında sosyal ve çevresel etkileri dikkate almak,

Elektrik üretiminde yerli payını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının oranını arttırmak,

Nükleer enerjiyi enerji portföyüne dâhil etmek.

6 Nisan 2017 tarihinde tanıtılan Milli Maden ve Enerji Politikası 3 temel sütundan oluşmaktadır.

Bunlar arz güvenliği (enerji güvenliği), yerlileştirme ve öngörülebilir piyasa olarak ifade edilebilir. Bu üç sütun hem Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler içerirken aynı zamanda da bunu yaparken yerli kaynakların ve üretimin payının artırılmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin merkezi ülke olma hedefi çerçevesinde öngörülebilir bir piyasaya ulaşmak yine bu politikanın temel sütunlarından birini oluşturmaktadır.

Bölgesel ve Küresel Enerji Jeopolitiğinde Türkiye

Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibarıyla enerji üzerine çeşitli politikalar formüle etmektedir. Bu politikalar ile bir taraftan kendi enerji ihtiyacını karşılamaya diğer taraftan da bölgesel ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Türkiye doğusundaki enerji kaynaklarınca zengin devletler ile batısındaki endüstrileşmiş ama enerji kaynağının yetersiz olduğu Avrupa/Avrupa Birliği (AB) arasında bulunmaktadır. Bu özelliğiyle Türkiye, çeşitlendirme yaparak enerji güvenliğini sağlamaya çalışmış, aynı zamanda da Avrupa'nın enerji güvenliği açısından kritik bir pozisyon elde etmiştir. Türkiye'nin bölgede en güvenli, en kısa ve uygun yolu sunması bu pozisyonu elde etmesini sağlayan en önemli etkidir.

Enerji ile ilgili sonuçları nedeniyle 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı enerji konusunda elde ettiği önemi arttıran bir başka gelişme olmuştur. Savaş öncelikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğine bulunduğu katkıyı arttırmıştır. İkinci olarak Avrupa Birliği Azerbaycan ile anlaşmaya varıp, bu ülkeden tedarik ettiği gaz miktarını iki katına çıkartma konusunda uzlaşmıştır. Azerbaycan doğalgazının Türkiye üzerinden ve Türkiye'nin de proje ortağı olduğu Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) yoluyla nakledilmesi, Türkiye'nin bölgesel enerji güvenliğine yaptığı katkıyı göz önüne sermektedir.

Türkiye hem kendi enerji ihtiyacını karşılamak hem de Avrupa'nın enerji güvenliğine katkı sağlamak için birçok uluslararası projeye dahil olmuştur. Hem petrol hem doğalgaz anlamında boru hatları önemli bir yere sahiptir. Bu noktada, enerji boru hatlarını Türkiye'nin enerji arzına katkıda bulunan hatlar ve bölgesel/küresel enerji güvenliğine katkı sağlayan transit boru hatları olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Türkiye'nin Su Politikası

Günümüzde nüfus artışı, sanayileşme, hızlı şehirleşme, yüksek yaşam standartlarının korunma isteği, gıda güvenliği için tarımsal su kullanımının artması, yanlış sulama, su kaynaklarının kirlenmesi ve iklim değişikliğinin yağış ve sıcaklık paternlerini bozması sonucu ortaya çıkan olumsuz etkiler suya erişmeyi ve su yönetimini uluslararası sistemin önemli tartışma konuları haline getirmiştir. Buna ek olarak, dünya yüzeyindeki su kaynaklarının sadece %3'lük kısmının tatlı su olması ve insanlığın bu miktarın %1'ine erişebiliyor olması ve hatta olan su kaynaklarının da asimetrik dağılması (dünyanın her yerinde olmaması) uluslararası sistemdeki aktörlerin hem ulusal politika hem de su üzerinden dış politika formüle etmesine sebep olmuştur.

Uluslararası arenada su kaynaklarına duyulan talep artarken, bu durumun stres yarattığı ülkelerden biri de Türkiye'dir. Başka bir deyişle, yarı kurak iklim kuşağında bulunan Türkiye, sanılanın aksine su zengini olmayıp, su stresi yaşayan ülkeler arasındadır. Bu durum, kısıtlı su kaynaklarımızın verimli kullanımını ve entegre yönetimini gerekli kılmaktadır.

Türkiye'nin havza temelli ulusal politikasına bakıldığında 25 su havzasına ayrıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından Ulusal Havza Yönetim Stratejisi oluşturulmuştur. Bu stratejinin temel amaçlarını su havzalarındaki kaynak bozulmalarını ve çevresel bozulmaları

durdurmak, yer altı ve yer üstü kaynaklarının kalitesini ve miktarını korumak, havzalardaki ekosistemi korumak ve kırsal nüfusun refahını arttırmak oluşturmaktır.